T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

8. SINIF HUKUK VE ADALET DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ UZMAN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Özcan NAZLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Özlem Yeşim ÖZBEK

Çankırı – 2023

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

8. SINIF HUKUK VE ADALET DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ UZMAN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Özcan NAZLI

ORCID: 0000-0003-4960-3374

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Özlem Yeşim ÖZBEK

Çankırı – 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ iv
TEZ KABUL VE ONAY v
ÖNSÖZ vi
ÖZET vii
ABSTRACT viii
KISALTMALAR ix
TABLO LİSTESİ x
ŞEKİL LİSTESİ xi

1. GİRİŞ 1

1.1. Problem Durumu 1
1.2. Araştırmanın Amacı 3
1.3. Araştırmanın Önemi 4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları 5
1.5. Araştırmanın Varsayımları 6
1.6. Araştırmada Geçen Önemli Kavramların Tanımları 6

2. KURAMSAL ÇERÇEVE 1

2.1. Öğretim Programı 1
2.2. Hukuk Okuryazarlığı 2
2.3. İnsan Hakları 3
2.4. Adalet ve Eşitlik 3
2.5. Adalet ve Merhamet 4
2.6. Eğitim ve Hukuk 4
2.7. Hukuk ve Devlet 6
2.8. Anayasada Eğitim 7
2.9. Türk Eğitim Sistemindeki Hukuk ve Adalet 7
2.10. Toplumsal Düzen Kuralları 8
2.10.1. Hukuk Kuralları 8
2.10.2. Görgü Kuralları 9
2.10.3. Din Kuralları 9

2.10.4. Ahlak Kuralları 9
2.10.5. Örf ve Adet Kuralları 9
2.11. Toplumdaki Hukuk ve Adalet İlişkisi 10
2.12. Hukuk Eğitiminde Bologna Süreci 12
2.13. Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı'nın Yapısı 13
2.13.1. 8. Sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Ders Kitabında Yer Alan Üniteler ve Konu Başlıkları 13
2.13.2. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programındaki Kazanımlar 15
2.14. Hukuk ve Adalet Dersi Öğrenme Öğretme Süreci 17
2.15. Adaletin Sağlanmasında Hukukun Rolü 18
2.16. Hukuki Sorunlar 19
2.17. Hukuki Çözümler 21
2.18. Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Gelişim Süreci 23
2.19. Öğretim Programında Rehberlik 25
2.20. Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı Ölçme Değerlendirme Boyutu 25
2.21. Diğer Ülkelerdeki Hukuk ve Adalet Eğitimi 26
2.22. Konu Alanında Yapılan Güncel Araştırmalar 28

3. YÖNTEM 33

3.1. Araştırmanın Modeli 33
3.2. Örneklem 34
3.3. Katılımcıların Demografik Özellikleri 34
3.4. Veri Toplama Aracı ve Süreci 35
3.5. Geçerlik ve Güvenirlik 36
3.6. Verilerin Analizi 37

4. BULGULAR VE YORUMLAR 39

4.1. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Kazanımlarına İlişkin Bulgular 39
4.2. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının İçeriğine İlişkin Bulgular 42
4.3. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Öğrenme Öğretme Sürecine İlişkin Bulgular 46

4.4. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Ölçme ve Değerlendirme Sürecine İlişkin Bulgular 48
4.5. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Uygulanmasında Karşılaşan Sorunlara İlişkin Bulgular 51

5. SONUÇ VE ÖNERİLER 54
5.1. Sonuçlar 54
5.1.1. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Kazanımlarına İlişkin Sonuçlar 54
5.1.2. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının İçeriğine İlişkin Sonuçlar 55
5.1.3. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Öğrenme Öğretme Sürecine İlişkin Sonuçlar 56
5.1.4. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Ölçme ve Değerlendirmesine İlişkin Sonuçlar 58
5.1.5. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Uygulanmasında Karşılaşan Sorunlara İlişkin Sonuçlar 58
5.2. Öneriler 60

KAYNAKÇA 62
EKLER 68
ÖZGEÇMİŞ 74

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *8. Sınıf Hukuk ve Adalet Öğretim Programının Uzman Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* isimli çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

21/06/ 2023

İmza

Özcan NAZLI

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Özcan Nazlı tarafından hazırlanan *8. Sınıf Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Uzman Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* başlıklı bu çalışma, *21/06/2023* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Eğitim Bilimleri* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Özlem Yeşim ÖZBEK	İmza: ……..
Üye	: Prof. Dr. Gülay BEDİR	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ebru DOĞRUÖZ	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 2023 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

8. Sınıf Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Uzman Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi, öğrencilerde Hukuk ve Adalet bilincinin oluşması, haklarının farkında ve toplumsal düzeninin sağlanması açısından seçmeli olarak verilen bu dersin faydası ilerleyen zamanlarda kendini hissettirecektir. Bu bakımdan öğretim programının daha işlevsel olması açısından alana katkı sağlayabilecek değerli katılımcılardan görüş alınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Danışman hocam Sayın *Doç. Dr. Özlem Yeşim ÖZBEK*'e ve böylesi bir çalışma ortaya çıkarmama vesile olan ve görüşlerini esirgemeyen kıymetli hocalarıma teşekkürü borç biliyorum, her anımda yer alıp bana destek veren geniş aileme de şükranlarımı sunarım.

21/06/2023

Özcan NAZLI

ÖZET

Tezin Başlığı : 8. Sınıf Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Uzman Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi
Tezin Yazarı : Özcan NAZLI
Danışman : Doç. Dr. Özlem Yeşim ÖZBEK
Anabilim Dalı : Eğitim Bilimleri
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 21/06/2023

Çocuklarda hukuk ve adalet bilincinin erken yaşlarda oluşturulması toplumda insan haklarına saygılı demokratik bir yaşam biçiminin oluşturulması bakımından önemlidir. Çocuklar, toplumun geleceğini belirlemektedir. Bu nedenle çocukların insan hakları ile ilgili bilgilenmeleri, hukuk ve adalet konularında bilinçli olmaları büyük bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren 8. sınıflarda Hukuk ve Adalet Dersi seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu çalışmada Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programı uzman görüşleri doğrultusunda incelenmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada veriler araştırmacı tarafından hazırlanan altı soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu ile Ankara`da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilkokullarda görev yapmakta olan 10 öğretmenden ve kamu üniversitelerinin eğitim fakültesi sosyal bilimler eğitimi alanında görev yapmakta olan 10 öğretim üyesinden toplanmıştır. Veriler üzerinde MAXQDA-2020 nitel veri analiz programı yardımıyla içerik analizi yapılmıştır. Araştırma, Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının dersin amacına uygun olduğunu, dersin kazanımları, içeriği, öğrenme öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreci açısından sorun olmadığını göstermiştir. Ayrıca bu araştırma çocuk hakları gibi temel konuların öğretim programında eksik olduğunu ve bazı konuların da aşırı ayrıntılı olması nedeniyle öğrenciler tarafından öğrenilmesinin zor olduğunu da göstermiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda uzman görüşleri alınarak Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının eksik konularını programa eklemesi ve aşırı detaylandırılmış konuların da sadeleştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk ve Adalet Dersi, Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı, İnsan Hakları.

ABSTRACT

Title of the Thesis **:** Assessment of the 8th Grade Law and Justice Course Curriculum According to Expert Opinions

Author **:** Özcan NAZLI

Supervisor **:** Assoc. Prof. Dr. Özlem Yeşim ÖZBEK

Department **:** Educational Sciences

Thesis Type **:** Master's Thesis

Date **:** 21/06/2023

Raising children's awareness of law and justice at an early age is important for creating a democratic lifestyle that respects human rights in society. Children are to determine the future of society. Therefore, it is to great importance for children to be informed about human rights and to develop an awareness of law and justice. In this context, the Law and Justice course has been taught as an elective course in 8th grade since the 2018-2019 school year. This study examined the law and justice course curriculum in accordance with expert opinion. In the study in which the qualitative research method was used, the data of 10 teachers working in elementary schools of the Ministry of National Education in Ankara and 10 faculty members working in the field of social science education in public universities were collected using a six-question semi-structured interview form prepared by the researcher. Content analysis of the data was performed using the MAXQDA-2020 program for qualitative data analysis. The research has shown that the Law and Justice Course curriculum is suitable for the purpose of the course, and there is no problem in terms of course gains, content, learning-teaching process and measurement-evaluation process. In addition, this research has also shown that basic subjects such as children's rights are missing from the curriculum and some subjects are difficult to learn by students due to their excessive detail. In line with these results, it is recommended to add the missing topics of the Law and Justice course curriculum to the curriculum by taking expert opinions and to simplify the overly detailed topics.

Keywords: Law and Justice Course, Law and Justice Course Curriculum, Human Rights.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
VB.	Ve Benzeri
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 2. 1: Seçmeli hukuk ve adalet ders kitabında yer alan ünite ve konular 15
Tablo 3. 1: Görüşmecilere ait demografik bilgiler 35
Tablo 4. 1: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının kazanımlarına ilişkin kategori ve temalar 40
Tablo 4. 2: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının içeriğine ilişkin kategori ve temalar 43
Tablo 4. 3: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının öğrenme öğretme sürecine ilişkin kategori ve temalar 46
Tablo 4. 4: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme sürecine ilişkin kategori ve temalar 49
Tablo 4. 5: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının uygulanmasında karşılaşan sorunlara ilişkin kategori ve temalar 52

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No: **Sayfa**

Şekil 2. 1: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programı'nın organizasyon yapısı 13

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmaya yönelik problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmaya yönelik varsayımlar, araştırmanın sınırlılıkları ve araştırmada geçen önemli kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Günümüz demokratik toplumlarında insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen birçok önemli değer bulunmaktadır. Evrensel hukuk değerlerini öğrenen, benimseyen ve öğrendiklerini içselleştirerek davranışa yansıtan bireyler yetiştirmenin önemi göz ardı edilemez. Adalet ve hukuk bilinci erken yaşlarda başlayıp yeşerir ve yerleşir. Toplumun geleceğini tayin eden çocukların yaşamları boyunca insan hakları konusunda bilgi sahibi olmaları gereklidir. Öğrencilerin doğumdan itibaren kazandıkları hak ve özgürlükleri anlayarak içselleştirmeleri, sorumluluk almaları ve başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duymaları için hukuk ve adalet eğitiminin erken yaşlarda başlaması önemlidir. Türkiye'de son yıllarda bu konuda olumlu adımlar atılmıştır. Çocukların hukuk ve adalet konularında daha bilinçli bireyler olarak yetiştirilmesi amacıyla 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Hukuk ve Adalet Dersi ortaokul 6. ve 7. sınıf müfredatına seçmeli ders olarak eklenmiştir. 2018 yılında Mili Eğitim Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı iş birliği ile yapılan protokolle "Türkiye'de Adalete Daha İyi Erişim İçin Koruyucu Hukuk Uygulamalarının Geliştirilmesi Projesi" doğrultusunda 6. ve 7. sınıflara verilen seçmeli Hukuk ve Adalet Dersinin kapsamı genişletilerek, 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren 8. sınıflarda seçmeli ders olarak müfredatta yer almıştır (Adalet Bakanlığı, 2020).

Sekizinci sınıf için seçmeli Adalet ve Hukuk Dersi sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından haftada iki saat olarak verilmektedir. Sekizinci sınıf Hukuk ve Adalet ders kitabı evrensel hukuka uygun şekilde hazırlanmış ve toplumsal yaşamda hukuk ve adalet, birey hakları ve sorumlulukları ve hukuki sorunlar ve çözümler gibi genel başlıklar altında hak, adalet, hukuk, eşitlik, sorumluluk, barış, tarafsızlık, özgürlük, dürüstlük ve duyarlılık gibi kavramlara yer verilmiştir. Çocuk, yaşlı, kadın ve özel

gereksinimli birey haklarının yanında, şehit yakınları ve gaziler ilgili "pozitif ayrımcılık" ve "mağdur hakları" gibi kavramların da yer aldığı ders kitabında ayrıca özel hayatın gizliliği, kişi dokunulmazlığı, düşünce özgürlüğü, ailenin korunması ve tüketici hakkı gibi konulara da yer verilmiştir (Adalet Bakanlığı, 2020).

Hukuk ve Adalet Dersi ile çocukların yasal hak ve sorumluluklarını öğrenmesi, demokratik bir yaşam ve toplumsal huzur açısından önemlidir. Bireylerin yaşadıkları topluma ve çevreye karşı sorumluluklarının farkında olmaları ve kendi hak ve özgürlükleri konusunda bilinçlenmeleri demokratik yaşamın önkoşuludur. Haklarını ve özgürlüklerini bilen çocuklar, kendilerine yönelik işlenen suçları karşı çıkabilirler, başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin bilincinde olur ve saygı duymayı öğrenirler. Daha az suç işleyen, saygı ve sorumluluk duyguları gelişmiş bir toplum ortaya çıkarabilirler.

Çocuklara erken yaşlardan itibaren verilen Hukuk ve Adalet eğitiminin öğrenciler üzerindeki olumlu etkilerini inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Alıcı, 2015; Alıcı ve Van, 2016; Alkayış, 2019; Aycıl, 2017; Doğan, 2020; İrşi ve Sönmez, 2019; Oğuz, 2013; Yazici, Doğan, Koca ve Kaya, 2021). Bu çalışmalar erken yaşlarda verilen Hukuk ve Adalet eğitiminin öğrencilerin hukuksal davranış ve yaptırım algılarını yükselttiğini, hukuk okuryazarlığı düzeylerini artırdığını, hukuk ve adalet kavramlarını daha doğru algılamalarını sağladığını, hukuk ve adalet bilincini geliştirdiğini göstermektedir.

Hukuk ve Adalet Dersi üzerinde yapılan araştırmalar incelendiğinde bunların bir kısmının öğretim materyallerine (Köse Çengelci ve Bursa, 2020); bir kısmının öğretim programlarına (Sönmez, İrşi, Önlen ve Polat, 2019), bir kısmının öğretmen görüşlerine (İrşi, 2017; Alkayış, 2019) ve bir kısmının ise öğrenci görüşlerine (Aycıl ve Sönmez, 2018; Alkayış, 2019; Doğan, 2020; Öngören, 2022) yönelik olarak yapıldığı görülmektedir. Hukuk ve Adalet Dersinin çeşitli değerler kapsamında ele alındığı, çok boyutlu olarak ve uzman görüşlerine göre değerlendirildiği güncel bir çalışmanın literatüre zenginlik katacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada Hukuk ve Adalet Dersinin öğrencilerde hukuk bilincini geliştirmeye etkisi incelenmiş, öğrencilerde hukuk ve adalet bilincini yerleştirip ve geliştirmeyi hedefleyen Hukuk ve Adalet Dersi

öğretim programında ve öğretim materyalinde (Ders Kitabı) hangi değerlere yer verildiği irdelenmiştir. Bu kapsamda, Hukuk ve Adalet öğretim programında demokrasi, adalet, eşitlik, saygı, cesaret, özgürlük, barış, sorumluluk, duyarlılık ve uzlaşma değerlerine yer verilmiştir. Öğretim programında hukuk ve politik okuryazarlık kazanımlarına ilişkin durum çalışmasının yanı sıra temel ve ortaöğretim kurumlarında Hukuk ve Adalet eğitimini geliştirmeye yönelik eğitimler verilmesi gerekliliği ve buna yönelik nedenler ve çözüm önerileri geliştirmek amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Hukuk ve adalet toplumun refahı ve huzuru için vazgeçilmezdir. Adalet kavramının sonraki nesillere aktarılması, hukuk ve adalet bilincinin yerleştirilmesi ancak iyi programlanmış bir eğitim ve öğretimle mümkündür. Bu araştırmada 8. sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet öğretim programı kazanımlarının, içeriğinin, öğretme öğrenme süreçleri, ölçme değerlendirme ve uygulama sürecine yönelik sorunların dersi yürüten öğretmen ve konu alanı uzmanlarının görüşlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın problem cümlesi şu şekildedir: "8. sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet ders programının kazanımları, içeriği, öğretme öğrenme süreci, ölçme ve değerlendirme süreci ve uygulama sürecine yönelik sorunlar nasıldır?"

Araştırmada bu genel problem doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap verilmeye çalışılmıştır.

1. Sekizinci sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının kazanımları hakkındaki öğretmen ve konu alan uzmanlarının görüşleri nasıldır?

2. Sekizinci sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının içeriği hakkındaki öğretmen ve konu alan uzmanlarının görüşleri nasıldır?

3. Sekizinci sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının öğrenme öğretme sürecine yönelik öğretmen ve konu alan uzmanlarının görüşleri nasıldır?

4. Sekizinci sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci hakkındaki öğretmen ve konu alan uzmanlarının görüşleri nasıldır?

5. Sekizinci sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının uygulanmasına yönelik sorunlar hakkındaki öğretmen ve konu alan uzmanlarının görüşleri nasıldır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Hukuk ve adalet, insanlar arası toplumsal ilişkilere düzen sağlamak üzere toplumun tüm kesimleri tarafından içselleştirilmelidir. Hukuk ve adalet bilincinin içselleşmesinin yollarından biri erken yaşlarda verilen hukuk ve adalet eğitimi olmakla birlikte bu konudaki eğitimin başarısı öğretim programına, içeriğine, öğretme ve öğrenme süreçlerine bağlıdır. Daha önce ortaokul seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programı öğretmen görüşlerine göre incelenmiş (Alkayış, 2019; İrşi, 2017; İrşi ve Sönmez, 2019; Öngören, 2022) olmakla birlikte bu çalışmada hem dersi yürüten öğretmenlerin hem de alan uzmanlarının görüşleri alınarak, konuyla ilgili çeşitli değerlerin de incelenmesi kapsamında konuya daha bütüncül bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bu konudaki bilgi birikimine ve uygulamalara ışık tutacağı umulmaktadır.

Günün gereklerine göre yetiştirilmek istenen insan yapısına ulaşmak amacıyla birçok ülkenin son yıllarda dünyadaki gelişmelerle birlikte eğitimlerinde yeniliğe gittiğini görmekteyiz. Toplumda ihtiyaç hissedilen alanlar ve bireylerin bu alandaki eksiklikleri eğitim beklentilerini arttırmış Hukuk ve Adalet bilgisi üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Buna karşın ilgili literatür incelediğinde 8. sınıfta seçmeli olarak okutulan Hukuk ve Adalet Dersine yönelik oldukça sınırlı araştırma olduğu görülmektedir. Yapılan taramada saptanan tek çalışma olan Elbay (2020) tarafından sekizinci sınıfların Hukuk ve Adalet kavramlarına yükledikleri anlamın belirlenmesi amacıyla yapılan bir araştırmada öğrencilerin çoğunluğunun hukuk ve adalet kavramına, kanun adamlarının kanunlar çerçevesinde eşit bir şekilde karar vermesi şeklinde anlam yükledikleri ifade edilmiştir.

İnsan haklarının her dönemde ve özellikle yetişkinlik döneminde kullanılabilmesi için çocuklara kendi hak ve özgürlükleri konusunda farkındalık kazandırılmalıdır. Hukuk ve Adalet Dersinde öğrencilere, adalet kavramının sadece günümüzde kalmayıp nesilden nesle aktarılması gerektiği bilincinin öğretilip ve yerleştirilmesi iyi bir eğitim ile mümkündür. Adalet kavramı bu yönüyle insanlık tarihiyle yaşıttır. Buradaki önemli husus adalet eğitimin bu kadar eski tarihe dayanmış olması ve adalet eğitimi verilirken sadece öğretim amacı olarak algılanmaması, değerler eğitimi olarak da algılanması gerektiğidir (Çeçen, 2020).

Bundan dolayı hukuk ve adalet sadece okulda okutulan bir ders olarak değil, bireyin bulunduğu ailede, toplumsal çevrede ve devletin verdiği önem ile büyütülüp yaşatılan bir kavram olarak algılanmalıdır. Fakat öğretim programı ile amaçların ne derecede gerçekleştiği, hazırlanan öğretim programının içeriği kadar programın uygulanması ile birlikte izlenmesiyle anlaşılabilecektir ve söz konusu izleme, geleceğe ışık tutulabilmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışma, Ankara ili özelinde Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programına ilişkin, dersin temel aktörleri öğretmenler ve sosyal bilimler eğitimi akademisyenleri aracılığıyla verilen dönütleri iyi bir şekilde ortaya koymanın bir ürününü sunması açısından önemlidir.

Ankara örneği olarak planlanan bu çalışmada Hukuk ve Adalet seçmeli dersi öğretim programının, öğrencilerin erken yaşlardan itibaren seçmesi gereken bir ders olmasının yanı sıra ders amacına hizmet ettiği takdirde toplumsal düzeni sağlamaya yardımcı ve toplum nezdinde önemli birçok değeri kazandırmaya yönelik içerikleri ve sonuçlara bakıldığında çalışmanın hem günümüzde hem de gelecekte yol gösterici bir hedef olması ve yapılacak diğer çalışmalara da ışık olması beklenmektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

- ✓ Ankara ilinde 8. sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersini veren kamu okullarındaki öğretmenler ve yine aynı ilde kamu üniversitelerinin Eğitim Fakültesinde görev yapan akademisyenlerle sınırlıdır.
- ✓ Araştırma sonuçları araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları ile sınırlıdır.

- ✓ Araştırma sonuçları 8. Sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersini veren öğretmenler ve eğitim fakültesinde görevli öğretim üyeleri ile sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

- ✓ Araştırmaya katılan akademisyen ve öğretmenlerin görüşmede verdikleri cevapların samimi ve gerçeği yansıttığı varsayılmaktadır.
- ✓ Konular ile ilgili olarak kavramsal çerçeve yazımında alanyazın incelenmiş ve yararlanılan bilgilerin (uzman görüşleri ve literatür taraması) doğru olduğu varsayılmıştır.

1.6. Araştırmada Geçen Önemli Kavramların Tanımları

Adalet: Gündelik hayatta ve yaşamımızın her anında kullandığımız fakat bazı durumlarda tanımın farklı şekilde yorumlandığı bir kavramdır. Tanımı konusunda pek fazla düşünce ortaya atılmıştır. Kavram üzerinde birçok görüş ortaya atılmış olsa da ortak bir anlaşmaya varılamamıştır. Koşullar böyle olunca da adalet kavramı ile ilgili kimse tam anlamıyla ortaya bir tanım koyamamaktadır. Günümüzde bile ortak bir anlayış geliştirilemeyen ve kesin bir yanıtın bulunamaması düşünülürse ne kadar karışık bir yapıya sahip olduğu anlaşılacaktır. Çeşitli anlamların bu kavramın içerisinde bulunması, zorluğun ana kaynağıdır (Pound, 1958).

Hukuk: Bireylerin toplum ile ve birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen ve devlet tarafından uyulması desteklenen sosyal kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir. Hukuk, yargıçlar tarafından düzenlenmiş ve toplumun ortak yararını sağlamak amacıyla sosyal kurallar bütünüdür (Bal, 2003).

Eğitim Hukuku: Devletin eğitime yönelik hizmetleri yürütmesi ve eğitim olanaklarından kimin, nerede, ne zaman, ne kadar ve hangi koşullarda yararlanacağını düzenlemesidir. Eğitim hukuku, devletin organize ettiği örgün eğitimin; hukuki durumunun yanı sıra yönetim biçimi, temel yapısı, örgüt yapısı içinde yer alan görevlilerin temel hak, görev ve sorumluklarını düzenleyen hukuk kurallarının bütünüdür (Ünlütepe, 2016).

Hak: Hukuk kurallarının kişilere tanımış olduğu menfaatten en iyi şekilde yararlanma yetkisidir. Hak kavramı, hukukun insanlara imkan tanıdığı, gözetip koruduğu ve bundan yararlanmayı isteme yetkisidir (Yılmaz, 2010).

Bununla birlikte tezin ilk bölümünde yer alan; kavram öğretiminden başlayarak, Hukuk ve Adalet kavramına, daha sonra ise adalet ve hukuk bilincinin öğretilmeye çalışıldığı disiplinler arası diye tabir ettiğimiz diğer bazı derslerin öğretim programlarından ve çalışmalardan faydalanarak Hukuk ve Adalet Dersinin öğretim programının kurumsal yapısı ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise dersi veren öğretmenler ve öğretim üyelerinin araştırma sonuçlarına yer verilmiş elde edilen bulgular analiz edilip sonuçlar paylaşılmış ve son olarak konuyla ilgili olarak öneriler geliştirilmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırmanın önemli öğeleri olan hukuk ve adalet bilinci, insan hakları, hukuk okuryazarlığı ve öğretim programının yapısı kavramlarına yönelik bilgiler ve konu alanında yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Öğretim Programı

Öğretim programı konusunda literatürde çeşitli tanımlar yer almaktadır. Eğitim programı, bireyde olumlu yönde davranış değişikliği ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen tüm faaliyetleri kapsayan plan olarak kabul edilmektedir (Fidan ve Erden, 1993). Ertürk (1982), öğretim programını açıklarken, öğrenme yaşantısının öğretim programının tasarımını ortaya çıkardığı ve "yetişek" olarak ifade ettiği öğretim programı ve müfredatı "öğrenme yaşantıları düzeni" olarak tanımlamıştır. Demirel (2005) ise öğretim programını "gerek okul içerisinde gerek okul dışında olsun bireye kazandırılması hedeflenen ve dersin öğretme ve öğrenme süreciyle ilgili bütün etkinlikleri kapsayan yaşantılar sistemi" biçiminde, eğitim programını ise "öğrenme yaşantıları düzeninin etkinlikler aracılığı ile öğrencilerin yaşam alanında sağlanması" biçiminde tanımlanmıştır. Bir başka tanım da Filiz (2006) tarafından "öğrenim basamağının belli bir kademesinde verilecek derslerin, eğitim yaşantılarını, amaçlarını, konusunu ve değerlendirme gibi süreçlerini içerisine almaktadır" olarak verilmiştir.

Bir öğretim programının yapısı ihtiyaçlara dönük olmalıdır. Toplumun da içerisinde yer alan birey burada ihtiyaçların sahibidir, ancak kaynağıdır denilemez. Bireyin günlük yaşamını etkileyen teknoloji, bilim, sanat alanlarındaki değişim, gelişim ve ilerlemeler ihtiyacın kaynağını oluşturmaktadır. Öğretim programlarının ihtiyaca dönük olduğunun söylenebilmesi için konu edindiği alanlara ilişkin yenilik ve ilerlemeleri kapsaması gerekmektedir. İhtiyaç analizi yapılabilmesi için de öğretim programlarının toplum, birey ve konu alanının ihtiyaçlara göre hazırlanması gereklidir.

Öğretim programları sosyal etkileşim içerisinde hem etkileyen hem etkilenen bir role sahiptir. Öğretim programlarında yer alan ögelerde meydana gelen değişim bireyin

farklı davranışlar geliştirmesi ve bunları sergilemesi açısından etkiler. Bu sebeple öğretim programlarındaki içerik düzenlemelerinin her zaman için öğrencilerin yüksek yararını gözetmesi, gerçekleştirilen düzenlemelerin öğrencilerin beklentilerine veya gelecek planlarına uygunluğunun sağlanması bu noktada çok önemlidir. Bu bakımdan dünyada olduğu gibi ülkemizde de pek çok araştırma ve akademik çalışma yapılarak eğitim sistemlerinin geliştirilmesi için eğitim ve öğretim programları alanında söz konusu araştırmaların çıktılarından yararlanılmaktadır.

Ülkemizde gelecekte yapılacak çalışmalardaki öğretim programlarının geliştirilmesinde en belirgin sorun, "program geliştirme" kademelerinin özgün tecrübeler elde edilmesi sürecinde olağan bir aşama olarak karşılanmaması, bu sebeple programların bireyi belirlenen amaçlara götürememesi ve Türk eğitim sisteminin yerleşik eğitim kültürünün oluşmamasıdır. Ayrıca program geliştirme çalışmalarının siyasi tartışmalardan veya ideolojik düşüncelerden sıyrılamaması, topluma ışık olabilecek örneklerin yeterince paylaşılamaması ve süreç içerisinde alan uzmanlarının geniş çapta katılımını gerçekleştirememesi gibi durumlar söz konusudur. Bilinmelidir ki program geliştirme, eğitim bilimlerindeki esaslar ve yenilikler çerçevesinde siyasi çekişmelerin üzerinde olması gereken bir süreçtir ve bu süreç kapsamında ortak bir dil geliştirilip, çalışılmalıdır (Demirel, 2012).

2.2. Hukuk Okuryazarlığı

Hukuk okuryazarlığı, hukuk terimlerini ve hukuka ait kaynakları doğru okuyabilmektir. Hukuk okuryazarı olan bir kişi kendi yaşamında hukuka ilişkin kavramlarla karşılaşınca bunları doğru yer ve zamanda kullanabilmelidir. Hukuk kurallarının hayata geçirilmesiyle toplumsal düzen sağlanabilir (Oğuz, 2013).

Hukuk okuryazarlığı günümüz toplumlarının önem verdiği konularının başında gelmektedir. Bireylerin, bir sonraki yaşamına hazır olabilmesi açısından asgari düzeyde bu donanıma sahip olmaları önem arz etmektedir. Bu donanıma sahip öğrenciler sorumlu birer vatandaş olurlar (Patil ve Latanya, 2012).

Toplumu oluşturan hukuk, insanların haklarını belirleyen, ilke ve kuralları koyan, toplumdaki fertlerin birbirleriyle ve devletle ilişkilerini şekillendiren, yasaları

düzenleyen ve devlete iş yapabilme yetkisi veren toplumsal bir kurumdur. Hukuk kurallarının toplumsal kurallardan farkı ise hukuk kurallarının devletin yaptırım güvencesi altında olmasıdır. Hukuk kurallarına uymayan ve aykırı davranışlar sergileyenler, kanunlara göre yargıçlar tarafından cezalandırılır (Başaran, 1999).

2.3. İnsan Hakları

Bireylerin pek çok hakkının bulunduğu herkes tarafında bilinmektedir. Fakat adalet, hukuk ve hak kavramları toplumun bir arada yaşaması için önem arz ettiği için birbirinden bağımsız düşünülememektedir. Bu hakların kazanılması için birçok mücadele verilmiştir. Bilhassa bu mücadele sırasında birçok vatandaşımızın hayatına mal olmuştur. Günümüzde yaşanan durumlara bakıldığında bireylerin sahip oldukları ve bunları muhafaza etmesi gereken en temel hak yaşama hakkı ve barınma hakkı olduğu açıktır. İnsan hakları, insanı insan yapan ve insanın sırf insan olarak herhangi bir şarta veya statüye bağlı olmadan doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, üstün nitelikli ahlaki değerin yanı sıra insanın gelişmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkmış olan haklardır (Üste, 2007).

2.4. Adalet ve Eşitlik

Adaletin en yaygın hali toplumda genel olarak eşitlik şeklindedir. Adalet ve eşitlik kavramları anlamsal açıdan birbirlerine çok yakın olarak kullanılan kavramlardır. Bazen birbirleri yerlerine de kullanılabilmektedirler. Adalet kavramı esasen temelinde eşit olma düşüncesini barındırır. Yani adaletli olmak ile eşitliği savunmak ve bunları yerine getirmek olarak eş değer görülebilmektedir. Adalet ve eşitlik kavramı, Anayasa'nın 10. maddesi gereğince (T.C. Anayasası, 1982):

> *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar"* şeklinde ifade edilmiştir.

Sosyal ve ekonomik düzeyde eşitliğin olmadığı yerde adalet sağlanamaz. Dolayısıyla bu iki kavram birbirleriyle doğrudan alakalıdır. Temel haklar olarak demokratik rejimlere bakıldığında vatandaşlara bu haklar verilmiştir. Temel haklardan belli bir sınıf, ırk veya zümre değil herkesin faydalanması söz konusudur. Bu haklardan her vatandaşın yararlanmasına eşitlik diyebiliriz. Adalet eşitliğe göre daha kapsamlı ve genel bir kavram olduğu için herkese hak ettiğini vermek adaletin gereğidir.

2.5. Adalet ve Merhamet

İyi bir hukukçu olabilmek için gerek sosyal çevredeki adalet ve vicdana gerekse sağlam bir hukuk eğitimine ihtiyaç olduğu açıktır. Adalet ve hukuk bilinci aslında ailede başlar, daha sonra sağlam teorik ve uygulamalı eğitim ile desteklenmelidir. Toplum hayatı için önem arz eden adalet, hak ve hukuk kavramları olmadan insanlar arası ilişki ve toplum hayatı söz konusu olamaz. Bazı düşünürler, adaletin her toplum ve toplulukta belirli ölçüde bulunduğunu, yoksa adaletin kolektif bir biçimde işlevinin yerine getirilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Aslında haksız da sayılmazlar. Örneğin çocuğa gösterilen sevgi ve şefkatin azı fazlası olmaz. Toplumda yer alan eşitsizliklere göstereceğimiz duyarlılığın fazlası olamaz. Daha adil ve daha müreffeh bir toplum için ortaya koyduğumuz hiçbir gayretin fazlası olamaz.

Merhamet de bir bakıma toplumun hatta dünyanın tüm sorunlarına kulak vermek ve bunları duyabilmektir. Yani çevremizde yaşayan herkesin gerek komşumuz gerekse sorunu olan diğer vatandaşlar olsun bunların ıstırabını duymaktır. Bizim toplumumuzda sempati ve merhamet konusunda karışıklık olduğu gayet açıktır. Merhamet sadece sözle yani bir başkasının sorunlarına kulak vermenin tek olmadığı bunu davranışa dönüştürmeyi de gerektirir. Yani karşıdaki kişinin sorunları hissedildiği zaman çaba gösterilmesi, o ıstırabın dindirilmesi bu noktada önemlidir. Adaletin temeli için de merhamet çok önemli katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla karşılıklı diyalogların varlığı merhametin etkisiyle başlar (MEB, 2019).

2.6. Eğitim ve Hukuk

Varış'a (1998) göre eğitimin olmazsa olmazlarından biri toplumların varlığıdır. Eğitim kurumlarının varlığı ise eğitim dinamizmini yerine getirmesi açısından önem arz

etmektedir. Bireylerin değer yargıları, düşünceleri, inançları ve davranışsal beklentileri sonraki kuşaklara eğitim aracılığı ile aktarılır. Eğitim, toplumun sürekliliğini ve gelişimini, bireylere bilgi ve beceri kazandırma, var olan değerleri yaşatma, değer üretme ve bu değerleri birbirleriyle ilişkilendirme sorumluluğunu da taşımaktadır.

Eğitimde en yaygın olarak kullanılan tanımlardan biri de Ertürk'ün (1998) ifade ettiği gibi "bireyde istenen şekilde davranış değişikliği ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen tüm faaliyetleri kapsayan plan" olarak kabul edilmektedir. Tanım incelendiğinde üç unsur dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi kişinin alacağı eğitimin kendi yaşantısı yoluyla kabul edilmesi gerektiğidir. Öğrencilerin öğrenmeleri ancak bu şekilde kalıcı hale getirilebilir. İkinci olarak, eğitimde öğrenciye kasıtlı olarak kazandırılması istenilen bilgilerin gerekli olması, eğitim hayatın her alanında yer aldığı için istenmeyen bazı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için hedefleri istenen amaçlar ışığında belirleyip ortaya koymak gereklidir. Üçüncü unsur ise eğitimin bir süreç olarak gerçekleşmesidir. Hedeflenen davranışların kazandırılması bir süreç dahilinde olmaktadır. Süreç de bireyin gelişim çağından ve hedeflenen davranışın niteliğinden hareketle değişim gösterebilmektedir.

Eğitim ve hukuk toplumu etkileyen önemli iki unsurdur. Eğitim insanların birbirleriyle olan ilişkilerini ve davranışlarını şekillendirirken; hukuk insanların birbirleriyle olan ilişkilerini ve davranışlarını düzenlemeye çalışmaktadır (Bingöl, 2012). Kişilerin hak ve özgürlük gibi ihtiyaçları hukuk ile sağlanıyorken, eğitim-öğrenim gibi ihtiyaçları ise eğitimle sağlanmaktadır (Akyüz, 2006).

Hukuk kavramı, toplum halinde yaşarken hak ve yetkiler sağladığı gibi aynı zamanda yerine getirilmesi gereken bazı görev ve sorumluluklar da yüklemektedir. Hukuk kısaca toplumun ortak yararını sağlamak amacıyla yetkililer aracılığıyla ortaya konulmuş ve yaptırımlar ile donatılmış kuralların bütünüdür. Hukuk hem toplum içinde bir yaşam güvencesi hem de çağdaş bir yaşamın güvencesi olarak ifade edilmektedir. Bireylerin birbirleriyle ve devlet ile olan ilişkilerini hukuk kuralları oluşturur. Kuralların oluşturduğu düzene ise "hukuk düzeni" denilmektedir. Çünkü

bireylerin kendilerini daha güvende hissedebilmeleri için devletin hukuka bağlı olması gerekmektedir (Okutan, 2007).

Hukuk düzeni çerçevesinde, günümüzde modern devlet olarak ifade ettiğimiz toplumun adalet, diplomasi, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi ihtiyaçları hukuk düzeni ile karşılamaktadır. Bu nedenle, toplumun ihtiyaçlarını devletin karşılamakla yükümlü olduğu kamusal hizmetler ile ilgili alanda özel hukuk dalı kullanılır. Çeşitli ilişki alanlarını düzenlediğinden dolayı da farklı hukuksal alanlar hukuk düzeninde ortaya çıkmaktadır. Mesela, miras hukuku, yönetim hukuku, aile hukuku, ceza hukuku, gibi. Eğitim hukuku, hukuk kurallarını yani eğitim sistemini örgütlemek amacı ile ortaya konulmuş mevzuatı anlatır. Bilge'ye (2010) göre, eğitim hukuku; boşlukları gidermeye çalışırken, aksayan yönlerin çözümüne ilişkin eleştirilerde de bulunur. Eğitim hukuku, eğitim-öğretimi düzenleyen hukuk kurallarını eğitimin tüm kademelerinde, sistematik olarak açıklayıp bilimsel yöntemle inceleyen hukuk dalıdır. Eğitimdeki hukuksal kaynaklar, eğitimin ilgili olduğu kurallarla ilkeleri kapsar.

2.7. Hukuk ve Devlet

Geleneksel olarak bakıldığında hukuka yönelik iki ayrı yaklaşım söz konusudur. İlk olarak, ilgili organlar tarafından çıkarılan hukuk, kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir. İkinci olarak, herkesçe adil olan hukuk ve adil olduğu kanısına varıldığı için itaat edilen olarak tanımlanmaktadır. Hukuk devleti, genel olarak ilkelerin bütünü olarak anlaşılabilmektedir. Bu bakımdan, hukuk devletinin şekli adalet ile ilişkili ilkeler bütünü olarak ortaya çıkması gayet normaldir. İlkeler, kuralları uygulama, ortaya çıkabilecek benzer durumlarda benzer biçimde davranma ve tarafsızlıkla ilgilidir. Hukuk devleti ile ilgili olan bir diğer ilke kanunilik ilkesidir. Kamusal gücü kullanarak insan davranışların düzenlenmesi kanunilik ilkesine uygun biçimde olmalıdır. İfade edilenlerin açık ve net olması, belirtilecek kuralların bireyler tarafından bilinmesi, genele hitap etmesi ve kamu kuralları ile yönetimi yakından ilgilendirir (Uygur, 2000).

2.8. Anayasada Eğitim

Anayasa, devletin gücüyle bireylerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyip koruyan yasadır. Eğitim anayasa ile güvence altına alınıp kanunlar ile korunmaktadır. Eğitim ve öğretim hakkı, aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

> *"Kimse eğitim ve öğrenim hakkında yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğrenim Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz.' 'Türkçe'den başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletler arası anlaşma hükümleri saklıdır"* (T.C. Anayasası 42. Madde).

2.9. Türk Eğitim Sistemindeki Hukuk ve Adalet

İnsan varlığının devam ettirilmesinin önemli unsurlarından biri olan toplum hayatı, herkese hak ettiğinin verilmesi, yaşam hakkına ve herkesin varlığına saygı gösterilmesini kapsayan adalet ile gerçekleşebilir (Aral, 1988). Hukuk ve Adalet birbirlerinden ayrı düşünülmeyecek kavramlardır. Hukukun temelinde etik değerler ve adalet yer alır. Ancak adalet, sadece bu alanla ilgili kişi ve kurumları, yani Adalet Bakanlığını, mahkemeleri, hukukçuları değil, hem yasama, yürütme ve yargı organlarının oluşturduğu devlet organlarını hem de ayrı ayrı bireyleri ve toplumun tamamını ilgilendirmektedir. Bu sebeple ülkede yaşayan bireylerin adalet bilincinin ortaya çıkmasında çocukların yaşam alanında yer alan aileler ve eğitim kurumları da alanın uzman kişileri kadar sorumluluk sahibidir. Toplumumuzda sıkça vurgulanan "Adalet mülkün temelidir" en başta yargı camiası ve devlet organlarının bütünü ile bireyleri ilgilendirmektedir (Atar, 2018).

Ülkemizdeki eğitim sistemine bakıldığında hukuk eğitimi kavramı denilince akla ilk olarak üniversitelerde lisans eğitimi verilen hukuk fakülteleri gelmektedir. Kapsamlı ve yaygın olarak bakıldığında hukuk eğitimi üniversitelerin hukuk fakültelerinde yapılmaktadır. Bunun yanı sıra bazı lisans ve ön lisans programlarında da farklı

derslerin konularında genel hukuk bilgisi ya da alana özgü hukuksal bilgiler verilmektedir.

Eğitimin temel kademesi olarak kabul edilen ilkokul ve ortaokullarda adalet ve hukuk ile alakalı bilinç; hayat bilgisi, vatandaşlık ve demokrasi, sosyal bilgiler, insan hakları ve son zamanlarda müfredata eklenen seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi programı kapsamında verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Hayat Bilgisi Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim programı adalet ve hukuk ile bağlantılı olan kazanımlar sağlamaktadır. Hukuk ve Adalet eğitimi ile geleceğin önemli bir parçası olan genç nesillere ABD ve Avrupa eğitim sistemlerindeki değerler eğitimi kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ancak ülkemizde hukuk ve adalet eğitimi öğretime yönelik bir yapıda olmasına rağmen genel bir değer eğitimi yansıtılamamaktadır (Alıcı, 2015).

Bilinmelidir ki hukuk ve adalet üzerine inşa edilemeyen eğitim, toplumda istenilen amaçları yerine getiremez. Bu bakımdan amacını yerine getiremeyen eğitim modelinin başarılı olması söz konusu dahi değildir.

2.10. Toplumsal Düzen Kuralları

Toplum hayatımızda düzeni ve güvenliği yerine getirmeye yarayan farklı kurallar bulunur. Toplumda yaşayanların hem bireysel hem de diğer bireylere karşı da sorumlu oldukları ve bunları kullanacakları yetkileri bulunan kuralların bütünü toplumsal düzen kuralları olarak tanımlanmaktadır. İnsanların yerine getirmekle sorumlu olduğu kuralları ifade eder (Kalabalık, 2018).

Toplumda yaşayan insanların hayatlarını bir düzen içerisinde devam ettirebilmesi için bazı uyulması gereken kurallar vardır. Toplumsal düzen kuralları aşağıda alt başlıklar ile açıklanmaktadır.

2.10.1. Hukuk Kuralları

Kamu gücü, toplumda yaşayan insanların, kamu kurum kuruluşlarını etkilemekte ve kuralların hukuk kuralı olabilmesini sağlamaktadır. Hukuk kuralları, yaşadığımız

çevrenin huzur, refah ve güven içerisinde olabilmesiyle ilgilidir. Toplumun huzurunu ve güvenliğini bozucu hareketler bireylere zarar verebilir. Bu gibi durumlarda da devlet gücü harekete geçer. Maddi yaptırımlıdır.

2.10.2. Görgü Kuralları

Toplumsal hayatı düzene sokan ve kendine özgü bir yeri olan kurallardır. Toplum içerisinde var olan ve uyulması beklenilen saygı, nezaket ve terbiye gibi davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yönü ağır basan ve aynı çevrede yaşayan bireylerin karşıdakine de nasıl davranılmasını belirten kurallardır. Manevi yaptırımlıdır.

2.10.3. Din Kuralları

İnsanın kutsal güç ile ilişkilerini kapsadığı gibi, insanın insanla, insanın toplumla olan ilişkilerini de kapsamaktadır. İnanç ve ibadet tevhit inancı da olan Allah'ın varlığını ve birliğini, din kurallarını içine alırken, başkalarına kötü davranılmaması, canına ve malına zarar verilmemesi gibi kuralları içerisinde barındırır. Manevi yaptırımlıdır.

2.10.4. Ahlak Kuralları

Bireylerin kendi vicdanları tarafından ortaya konan ve yine bireylerin kendi ortaya koyduğu davranışlarını tanzim eden ve vicdan azabıyla yaptırım altına bağlanmış yasaklardır. Toplumun değer yargıları ile örtüşmeyen, iyi ve kötü diye ifade edilen yapılması/yapılmaması gereken davranışlarla ilgili kurallardır. Manevi yaptırımlıdır.

2.10.5. Örf ve Adet Kuralları

Bireylerin içerisinde olduğu belli bir toplumsal kesimle ortaya çıkan ve insan davranışlarını tanzim eden değişik toplumsal yaptırımları olan emir ve yasaklara denir. Tavır ve davranış biçimleridir. Bölgesel veya yöresel özellik taşır. Manevi yaptırımlıdır.

2.11. Toplumdaki Hukuk ve Adalet İlişkisi

İnsanın yaşadığı her yaşam alanında hukuk kurallarının olması elzemdir. Hukuk toplumu tehdit eden veya bozan durumları kaldırdığı gibi ortaya çıkabilecek sorunları uyuşmazlıkla çözer. Kişilerin hakları ve ödevleri gibi topluma karşı nasıl davranması gerektiği hukukla belirlenir. Hukuk bunları yerine getirirken topluma yerleşen adalet ve ahlaki değerlere uygunluk açısından hareket eder. Örneğin; kendine ait olmayan insanlardan çalarak haklı olan kişinin malını yemeye çalışırsa burada mağdur olan kişinin hakkını hukuk kuralları korur. Özgürlükler ve haklar toplumsal düzen ve güvende güvence olduğu için bunlarda sağlanmış olacaktır. Mesela okul eğitimin devam ettirten öğrenci bu eğitim ve öğretim hakkının hukuk tarafından korunduğunu bilir. Aynı biçimde öğrenci beklediğinden daha düşük not aldığında bu sınav kağıdına itiraz edip hakkını arama hürriyetinin de kullanabilir. Yaşamış olduğumuz toplum içerisinde aynı anda çeşitli rollere sahip olabiliriz. Her kesim toplum içerisinde böylesi rollere sahiptir. Bu rollere sahip insanların toplumsal hayattaki uyumunu sağlayan, diğer bireyler ile ilişkilerini düzenleyen çeşitli kimliklerdir. Her birimiz kendi haklarımızın yanında diğer bireylerin haklarını göz önünde bulundurup haklarını kullanmalarını engelleyecek davranışlardan uzak durmalıyız. Hak arama hürriyeti ile kişi kendi hakkını, hukuki yollar ile araması mümkün olabilecektir. Hak arama hürriyeti, kişinin hakkının ihlal edildiğini düşünmesi sonucu ortaya çıkar. Bunun sınırları ise dürüstlük ve iyi niyet ilkeleridir. Kişilerin kendilerine karşı yapıldığını düşündüğü haksızlıkları şikayet aracılığıyla ile yargıya taşımak kişiler için hem sorumluluk hem de hak teşkil etmektedir. Hak aramak ve kendimize yapılan haksızlıklara boyun eğmemek, hepimiz için var olması gereken bir durumdur. İyi bir vatandaş olabilmek için yapılan sadece yapılan haksızlıklara karşı çıkmak veya boyun eğmek yeterli olmaz. Vatandaşların kendi haklarını korumaları ne kadar önem arz ediyorsa karşıdakinin de haklarına saygı göstermek ve korumak kadar önemlidir. Çünkü her vatandaşın kendine ait haklarını sadece kendi gayretiyle koruyamayacak durumlar oluşabilir, bu yüzden karşıdakilerin haklarını da göz önünde bulundurup saygı duyan kişi kendi haklarına da saygı gösterip korumuş olur (Adal, 2012).

Bir başkasının haklarına yapılan saygısızlık veya saldırılara şahit olduğumuzda gerekli kolluk birimlerine ve yargı kurumlarına haber vermek en önemli vatandaşlık ve

insanlık görevlerindendir. Çeşitli durumlarda haksızlıkları gidermek için bizim tanığımıza ihtiyaç hasıl olabilir. Haksızlıkların ve suçun işlenmesi gibi durmaların devamın engellenmesi için tanıklıktan kaçınılması gerekir ve tanıklıktan kaçınılması halinde büyük adaletsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Burada birey yarına kendisine veya ailesinden birini koruyacak zincirleme koruma sistemi geliştirmiş olacaktır. Toplumsal hayatta, sorumluluk bilincine sahip olan vatandaşlar hayatta başkaları ile iletişim halinde olduğu kişiyi dinlemeyi, ifade edilen her fikre saygı duymayı ve nezaket içeren üslup ile konuşmayı benimser. Bazı inşalar vardır ki fikir süzgecinden geçirmediği cümleleri dillerine dökerler, dikkat etmezler. Sorumluluk sahibi olan bir insanın ifade ettiği cümlelerden çokta uzakta sayılır. Sinirlerine sahip olamayıp kötü söz hatta ve hatta sinkaflı sözle beraber hakarete varan davranış sergileyebilirler. Bir başkasına hakaret içerici cümleler kullanmak sorumluluk bilincin nasıl zayıf olduğunu gösterir. Hakaretin insanı sadece incitmekle kalmaz ve hakaret bilincinde olmayan kişi sorunla karşılaşabilir. Bir başkasına hakaret etmek kanunen suç ve cezası vardır. Bir başkasına yapılan hakaret ilgili kurumlar dava açıp uğradığı manevi zarar veya zararların tazmininde de bulunabilir. Toplumsal bir varlık olan insan aynı zamanda sahip olduğu farklı özellikleri ile bir bireydir. Bireylerin farklı fiziksel özellikleri, duygu ve düşünceleri aslında toplum için bir zenginlik kaynağıdır. Bu zenginlikler birlikte yaşama kültürünün önemli bir parçasıdır. Birlikte yaşama kültürünün yeri olarak bireyler sürekli iletişim ve etkileşim halindedir. Bu süreçte sevgi, saygı, yardımlaşma, dayanışma, sorumluluk, sabır ve barış gibi değerler yaşatıldıkça huzur içinde bir hayat sürmek dilekten öte gerçeğe dönüşür. Değerler aynı zamanda olumlu, barış ve huzur içinde bir yaşamın anahtarıdır (Önal ve Öztürk, 2017).

Hukukun düzeni yapılmasını istediği ve yasakladığı davranışlar hukuka uygun fiillerdir. Hukuka aykırılık ise hukuk kurallarının koyduğu düzeni bozan, toplum tarafından uyulması gereken hukuk kurallarıdır. Hukuka aykırılıkların özünde sorumluluk bilinci ile hareket etmemek yatar. Bazı davranışları sergilerken sorumluluk bilinci ile hareket edip yapacağımız davranışımızın ne gibi sonuçları olacağını düşlenerek hareket edince davranışlarımızda da gereken özveriyi ve dikkati gösterirsek hukuka uyan davranış geliştirmiş oluruz. Bu sebeple de hukuk kuralları ihlal edilmemiş olur ve karşılanabilecek hukuki sorunları ortaya çıkmadan önlemiş oluruz.

Hukukun aykırılıkların sonucunda hukuki yaptırım söz konusudur. Bunlar da ceza, icra ve tazminattır (Russell, 2004).

Bireylere ve kurumlara toplumun belli bir aşamaya gelmesi için ilişkilerde koordinasyonun ve devamlılığın olması için yetkiler ve sorumluluklar veren devletin ortaya çıkarmış olduğu bir eserdir. Bu yüzden devlet ve hukuk belirli bir rolü üstlenen yani bütünü oluşturan unsunlar ile uyum içerisinde yer almalıdır. Çünkü gerçekte fiili güç olan devlet, verilen bu güce sınır getiren normatif nitelik ise hukuktur. Toplumdaki adalet ve hukukun etkililiği, devletin ortaya koyacağı dinamiklerle olur. Devletin yasama organı ile meydana hukuk ve adaletin en önemli şekli kanun gelir. Bu iradenin ortaya çıkardığı kanunları devletin yürütme organları uygulamaya koyar. Bu iradenin ortaya koyduğu kanunlara uymama sonucunda gerekli olan yaptırımı da yargı organları belirler ve uygular. Diğer bir şekilde ifade edecek olursak devletin kurumları ve işlevleri hukukla birlikte olur.

2.12. Hukuk Eğitiminde Bologna Süreci

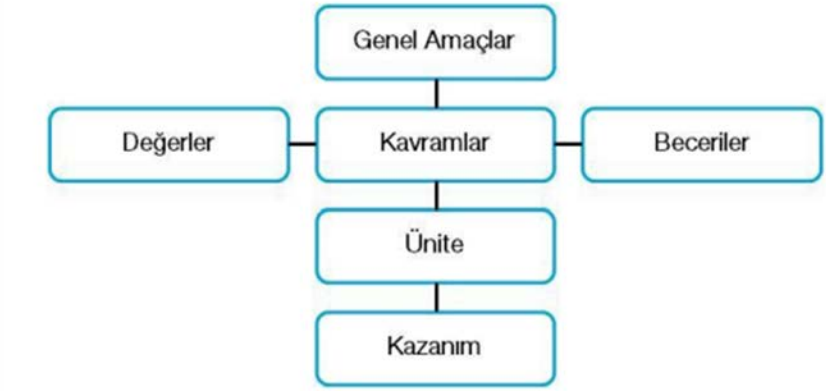
1998 yılında imzalanan Sorbon Deklarasyonu ile AB üyesi ülkelerle birlikte, birliğe üye olamayan, üye olması düşünülmeyen veya üye olmayan ülkelerin yükseköğretim kurumlarının birbirleriyle olan ilişkilerini ileriye taşımak için geliştirmek ve bu ülkeler arasında iş birliğin artırılmasına yönelik eğitim ve araştırma alanında yer alan çalışmalardır. 1999 yılında yayımlanan Bologna Deklarasyonu'nun ardından iyi bir süreç ortaya çıkmıştır. Deklarasyonun amacı arasında yer alan, farklı ülkelerin sistemlerin yükseköğretim sistemlerini reform edip uyumlu hale getirip Avrupa Yükseköğretim Eğitim Alanı oluşmasını sağlamaktır. Ülkemiz 2001 yılında bu sürece katılım sağlamıştır. Bologna süreci, iş dünyasına ve sivil toplum kuruluşlarının isteklerine yanıt verecek şekilde artırmayı tüm ülkelerde kültürle uyumlu olmak şartıyla eğitim standartlarına uygu olacak şekilde, tecrübelerini ve iş birliğini sağlamayı amaçlamıştır.

Bologna süreci bazı yazarlar tarafından eleştirilse de bu sürece dahil olan tüm ülkelerde ve Türkiye'de gereken uyum çalışmalarının gerçekleştiği fakat bunların istenilen düzeye gelmediği ifade edilmiştir (Adalet Şurası, 2018).

2.13. Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı'nın Yapısı

8. sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının içeriği, genel amaçlar, kavramlar, ünite, kazanım, beceriler ve değerler çerçevesinde yapılandırılmıştır (Şekil 2.1). Bunlara dayalı olarak ünite ve kazanımlar oluşturulmuştur. Öğretim programında ünite temelli yaklaşım esas alınmış olup, program dört ünite şeklinde belirlenmiştir.

Şekil 2. 1: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programı'nın organizasyon yapısı

Kaynak: (MEB, Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı, 2019)

2.13.1. 8. Sınıf Seçmeli Hukuk ve Adalet Ders Kitabında Yer Alan Üniteler ve Konu Başlıkları

Ders kitabında toplam dört ünite ve 21 konu bulunmaktadır. Üniteler ve konu başlıkları aşağıda (Şekil 2.1) gösterilmektedir. Ders kitabının "Yaşamımızda Hukuk ve Adalet" adlı birinci ünitesinde adaletli davranışa örnek üç ayrı tarihi olaya, bazı tarihi şahsiyetlerin sözlerine, adaleti simgeleyen görsel materyalin anlamına, ayrıca kurgusal hikâyelere ve bir şiire, gazetelerden alınmış haberlere, işlenen konuların değerlendirilmesine ilişkin çeşitli bulmacalara ve ünitenin bitiminde de ünite özetine ve öz değerlendirme formu yer almaktadır (MEB, 2019).

"Haklarımız ve Sorumluluklarımız" adlı ikinci ünitede hak türlerine, kurgusal hikâyelere, bireylerin aile ve toplum içindeki rollerine, eski ve yeni hukuki

düzenlemeler arasında bir kıyaslamaya, çocuk şarkısı olarak bestelenmiş bir şiire, bazı sosyal ve teknolojik hak arama yollarına (E-Devlet, Uyap ve CİMER uygulamaları), toplumda konu ile ilgili cevaplandırılması istenilen bazı sorulara ve ünitenin sonunda yer alan ünite özetine ve öz değerlendirme formu yer almaktadır (MEB, 2019).

"Hukuki Sorunlarımız" adlı üçüncü ünitede, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, erken yaşta evlilik, çocuk istismarı, günlük hayattaki şiddet ve kadına karşı şiddet, şiddete karşı başvurulabilecek hukuki yollar, çocukların çalıştırılması, akran zorbalığı ve hukuka aykırılıkların sebep ve sonuçları gibi konular işlenmiş olup, ünitede kurgulanan hikayelere, bu konulara yaklaşımdaki farklılıklarla ilgili güncel örneklere, bir fıkraya ve gazete haberine, hukuka hilaf örnek olarak hayatımızda yer alan trafikte yaşanan bazı davranış ve olaylara ve ünitenin sonunda yer alan ünite özetine ve öz değerlendirme formu yer almaktadır (MEB, 2019).

"Hukuki Çözümlerimiz" adlı dördüncü ünitede kişilerarası çatışmalar, yargı organları, yargı görevlileri, yargı kurumları, arabuluculuk, yargıda birlik, güven ve yargı bağımsızlığı konular yer almış olup, ünitede kurgusal olay ve hikayelere, meydana gelen çatışmalardaki kişilerin gösterdiği çeşitli yaklaşımlara, uyuşmazlık çözme stratejisine, arabuluculuk faaliyetleri ile ilgili bir takım istatistiki bilgilere ve yaşanmış bir olayla ilgili bir gazete haberine, duruşma salonu ile ilgili pratik bilgilere, adalete güven ile ilgili yaşanmış bir hikayeye ve ünitenin sonunda da ünite özetine ve öz değerlendirme formu yer almaktadır (MEB, 2019).

Tablo 2. 1: Seçmeli hukuk ve adalet ders kitabında yer alan ünite ve konular

Ünite	Konular
Birinci Ünite: Yaşamımızda Hukuk ve Adalet	Adaletli olmalıyız
	Adalete dair önerilerimiz
	Eşitsizlikler eşitleniyor
	Adalet, eşitlik ve hukuk
	Adaletin sağlanmasında hukukun rolü
	Toplumsal düzen sağlanmasında hukuk
İkinci Ünite: Haklarımız ve Sorumluluklarımız	Bir bütünüz: hak ve Sorumluluk
	Haklarımızın güvencesi hukuktur
	Haklı iken haksız duruma düşmeyelim
	Hakkımızı arıyoruz
	Yanlışları görüyoruz, müdahale ediyoruz
Üçüncü Ünite: Hukuki Sorunlarımız	Yaşamımızdaki hukuki sorunlar
	Sorumluluklarımın arkındayım, hukukun yanındayım
	Hukuka aykırılıkların nedenleri
	Hukuka ayrılıkların sonuçları
Dördüncü Ünite: Hukuki Çözümlerimiz	Barışçıl yollarla çözüm
	Uyuşmazlıkları çözen kurumlar
	Şikayetçiyim
	Adalet için çalışanlar
	Yargı sistemindeki kurumlar
	Adaletin koruyucusu yargı

2.13.2. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programındaki Kazanımlar

Hukuk ve Adalet Dersinin en temel amacı öğrencilerin hukuk ve adalet bilincine sahip olmalarını sağlamaktır. Bu doğrultuda hazırlanan Hukuk ve Adalet Dersi oluşturulurken öğrencilerde oluşması istenen yeterlilikler belirlenmiş ve bu amaçla oluşması hedeflenen kazanımlar hazırlanmıştır. Bunlar;

a) *Birinci Ünite: Yaşamımızda Hukuk ve Adalet;*

- ✓ Adaletli olmanın birey ve toplum yaşamına etkilerini tartışır.
- ✓ Adaletin daha etkili gerçekleştirilmesine yönelik özgün öneriler geliştirir.
- ✓ Adaletin sağlanmasında pozitif ayrımcılığın önemini örneklendirir.
- ✓ "Adalet", "Eşitlik" ve "Hukuk" kavramlarını ilişkilendirir.
- ✓ Adaletin sağlanmasında hukukun rolünü kavrar
- ✓ Hukuk kurallarının toplumsal düzenin sağlanmasındaki önemini tartışır.

b) *İkinci Ünite: Haklarımız ve Sorumluluklarımız;*

- ✓ Hak ve sorumluluk kavramlarını ilişkilendirir.
- ✓ Hakların hukukla güvence altına alındığını örneklendirir.
- ✓ Haklarını hukuki yollarla aramanın gerekliliğini kavrar.
- ✓ Haklarını aramak için gerekli hukuki bilgi ve belgelerle erişme yollarını kullanır.
- ✓ Hakların aranmasında ve adaletin sağlanmasında sorumluluk üstlenir.

c) *Üçüncü Ünite: Hukuki Sorunlarımız;*

- ✓ Hukukla karşılaşabileceği özel durumları fark eder.
- ✓ Sorumlulukların bilincinde bir birey olarak hukuka aykırı durumların oluşmaması için özen gösterir.
- ✓ Hukuka aykırı durumların ortaya çıkma nedenlerini analiz eder.
- ✓ Hukuka aykırı durumların bireysel, toplumsal ve ekonomik sonuçlarını değerlendirir.

d) *Dördüncü Ünite: Hukuki Çözümlerimiz;*

- ✓ Hukuki uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözer.
- ✓ Hukuki uyuşmazlıkların çözümünde görevli kurum ve kuruşları tanır.
- ✓ Hukuki uyuşmazlıkların çözümünde görevli kurumların işlevlerini açıklar.
- ✓ Yargı sistemiyle ilgili meslekleri araştırır.
- ✓ Yargı sistemindeki kurumları işlevleri açısında karşılaştırır.

- ✓ Yargılama sisteminin adaletin sağlanmasındaki rolünü değerlendirir (MEB, Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı, 2017).

2.14. Hukuk ve Adalet Dersi Öğrenme Öğretme Süreci

Programda kazanımların gerçekleştirilmesine ilişkin öğretmenlere uygulama sürecinde bazı öneriler sunulmaktadır. Konular günlük yaşamdan alınarak sınıflarda temsili mahkemelerin oluşturulup örnek olay yönteminin uygulanması, adaletin yerine getirilmesi ve hukukun uygulanması konusunda yargı sistemindeki görevli olan hukuk uygulayıcıların sınıf ortamına davet edilmesi, yargı kurumlarına ziyaretler düzenlenmesi gibi öneriler yer almaktadır.

Uygulama sürecinde öğretmene rehberlik etmesi amacıyla birçok husussa dikkat edilmelidir. Bu kapsamda; Hukuk ve Adalet dersi ile öğrencilere hukukçular gibi geniş ve donanımsal bilgiler yerine derse yönelik kavram bilgilerinin farkındalık oluşturacak kadar verilmelidir. Temel amaç öğrencilerin bu ders kapsamında temel amaçları arasında eleştirel bir bakış açısı ile sorgulama, merak etme, yaratıcı ve sorunları çözme gibi becerileri edinmelidir. Bu kapsamda bu beceriler yerine getirilirken günlük yaşam ile ilişkilendirilmeye özen gösterilmelidir. Öğrencilerin bireysel farklılıklarına ve özel alanlarına dikkat edilmeli, merak ve ilgi seviyeleri bakımından özellikle haklarını araması ve hukuki süreçlerin takibinde günlük hayata yönelik örnekler verilmesi önem arz etmektedir. Hukuk kurallarına uyulmaması durumunda nasıl yaptırımlar ile karşılaşabileceği ve bu gelecek yaşamlarını da etkileyeceği bilinci öğrencilere kazandırmalıdır. Öğretim programının uygulayıcısı olan öğretmelere drama, yargı kurumlarına geziler, yargı kurumu çalışanları ile söyleşi, misafir konuşmacı çağırma, örnek olay gibi yöntem ve teknikler öğrenme öğretme sürecinde önerilmektedir. Çocuklar için gerekli zemin oluşturulduktan sonra iş birliği yapılarak Yargı kurumlarına geziler düzenlenmelidir. Dersin verimliliğini sağlamak amacıyla bu derste, yardımcı kaynaklar, hukuk terimleri sözlüğü ile hâkim, savcı gibi uzman kişilerden gerekli destek sağlanabilir. Hukuk ve Adalet Dersi kapsamında sorunları çözme, neden sonuç ilişkisi ortaya koyma, yorumlama, karar verme ve uzlaşma gibi becerileri geliştirici etkinlikler yapılmalıdır. Hukuk sistem itibariyle biraz karışık olması nedeniyle bu süreçten bunalma, hukuka karşı önyargı ve korku gibi algıları

olmamalı, öğrencilerin Hukuk ve Adalete ilişkin olumlu bilgi ve tutum kazanılmasına özellikle dikkat edilmelidir. Öğrencilerin farklı öğrenme araçlarıyla süreci takip edebilen ölçme değerlendirme anlayışı olmalı, öğrenme öğretme süreci boyunca öğrencilerin kazanımları edinme düzeyi takip edilmelidir (MEB, 2013).

2.15. Adaletin Sağlanmasında Hukukun Rolü

Toplumun bir arada huzurlu ve güvenli bir ortamda yaşamanı sürdürmesinin temel şartı adalettir. Vatandaşların birbirlerine karşı adil davranış sergilemesinin yanında, ülkedeki bütün yurttaşların ve tüm kurumların aynı biçimde adaletten beslenerek görevlerini yerine getirmekle görevlidirler. Bireylerin yalnız başına kendi elleriyle sağlayamayacağı kadar önemli bir husustur adalet. Bu sebeple adaletin koruyucusu ve nihai sağlayıcısı devletin kendisi ve devletin kıymetli yöneticileridir. Adaletin olduğu toplumlarda hangi din, dil ırk ve renge sahip olursa olsunlar farklılıkların beraber yaşaması mümkün hale gelir. Toplumdaki yaşam standarttı yükselir. Adil bireyler, doğuştan gelen haklarının olduğunu, başkalarının haklarına da saygılı olmayı, toplumda bulunan her bir insanın değerli olduğunu ve insan onuruna yakışan bir davranış biçimini ettiğini kabul eder. Adil olan bir kişi adaletli davrandığı için toplum tarafında kabul görülüp ve güvenilirdir. Bu sebeple bireyler adil davranan bireylere canını ve malını ona emanet etmekten geri durmaz. Bu noktada başkasına yapılması istenilmeyen bir şeyi adil olan kişi karşıdakine de yapmaz. Yer verilen bu özellikler adil bir insan olma noktasında toplumun huzuru için önem arz etmektedir. Yaşadığımız toplumda yaşlılar, yoksullar, kadınlar, şehit yakınları, gaziler ve diğer özel gereksinime ihtiyaç duyan bireylerin yer ve zaman olarak içerisinde bulundukları durumları sebebiyle sosyal, ekonomik veya siyasi yönden birtakım zorluklara karşı mücadele verdiklerini görebiliyoruz. Mesela özel gereksinime ihtiyaç duyan bireyler, günlük yaşamımızda engeli bulunmayan bireylerin yararlandığı imkanlardan yararlanmakta güçlükler yaşandığı, kadınlar ise bazı erkekler tarafından şiddete maruz kalabilmektedir. Bu bakımdan bahse konu olan ve özellikleri sebebiyle dezavantajlı olan özel gereksinimli grupların sorunlarını azaltmak ve uzun sürede engelleyip kalıcı çözüm bulmak amacıyla ortaya bırakılan hukuki düzenlemelere, pozitif ayrımcılık olarak ifade edilmektedir (Anayurt, 2020).

Adalet zaman zaman herkese eşit davranarak, bazen de yaşamımız içerisinde yer alan eşitsizlikleri gidermek için bireylerin durumlarına göre kullanılmaktadır. Devlet, bazı zamanlar özel gereksinimi olan bireylere yönelik pozitif ayrımcılığı gözetilmesini ve bazen de hukuk aracılığıyla kanun önünde herkese eşit davranmasını öngörmektedir. Adalet, eşitlik ve hukuk kavramları birbirlerinde ayrı düşünülmemeli yani birbirleriyle sürekli ilişki içerisindedir. Bu bakımdan eşitlik, adaletin tesisini sağlamadaki en önemli yollarından biridir. Hukuk kuralları, genel ve bireylerin hepsine eşit şekilde uygulanmak üzere hükümler içermekte olup, hukukun karşısında herkes eşit sayılır ve hukukta herkes eşit kabul edilir. Gücünü başkalarının üzerinde göstermeye çalışan ve kişilerin özgürlüğünü hedef alan davranışta bulunulması durumunda hukuk burada kişilerin başkalarına zarar vermesini caydırmak amacıyla devreye girer ve güç kullanma gibi özgürlüklerini sınırlandırır. Günlük hayatımızda biz de böyle durmalarla karşı karşıya kalabiliriz.

Toplum içerisinde yer alan herhangi bir birey şahsımıza veya evimize zarar verebilir. Böylesi bir durumda bizim de karşılık verme gibi bir durumumuz söz konusu değildir ve özgürlüğümüz de yoktur. Burada yaşanılan duruma karşılık vermek yerine yetkili devlet kurumuna başvurarak hakkımızın hukuki yollarla devlet eliyle korunmasını sağlamak zorundayız (Andaç, 2008). Tüm bunlar bizlere, hukuk bazı hak ve özgürlüklere imkan tanırken bazılarını da sınırlama getirdiğini göstermektedir. Bu durumdan şikayet etmemek gerekir. Herkesin her bakımdan özgürlüğü adaletin tesisini zorlaştıracaktır. Bu bakımından hukuk, hak ve özgürlüklerin korunması ve kullanılmasında güvence olan tek güçtür.

2.16. Hukuki Sorunlar

Şiddet sadece fiziksel bir şekilde değil; cinsel, psikolojik ya da ekonomik olarak ortaya çıkabilmektedir. Fiziksel şiddet, herhangi kimseye bedensel olarak zarar vermektir. Cinsel şiddet, birine kendi rızası dışında dokunulması ya da söz söylenmesidir. Psikolojik şiddet, ruhu yapısını ve sağlığını tetikleyecek davranışlar da bulunulmasıdır. Ekonomik şiddet ise bir kimsenin ihtiyaçlarının karşılanmaması, çalışmasına engel olunabilecek veya çalışmaya zorlanmasıdır. Günümüzde kadına yönelik cinayet ve şiddet ne yazık ki giderek artmaktadır. Kadına yönelik şiddetle ile

ilgili çalışmalara bakıldığında, kadınların genel olarak yakın partnerlerinin saldırılarına karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Kadınların sadece karşı karşıya kaldığı şiddet biçimi fiziksel şiddet olmadığıdır. Genel olarak toplumda şiddet algısının genişlemesi kadına yönelik şiddet çalışmalarında da etkisini göstermektedir. Bu bakımdan kadına yönelik şiddette fiziksel şiddetin yanı sıra, cinsel, sözsel ve ekonomik şiddet gibi eylemleri de göz önünde bulundurmaktır. Sosyo-kültürel dinamizm ile bireylerarası ilişiklerin yapısını ve bireylerin ortaya çıkan sorunlarına ilişkin çözüm arayışları geliştirilmektedir. Toplumun sosyo-kültürel etkilerinden, kişilerin sorunları anlama biçimleri ve bu sorunları çözme yönünde geliştirmiş oldukları stratejiler birbirlerinden bağımsız düşünülemez. Bu bakımdan, bireylerin daha önce tecrübe ettiği sosyalleşme biçimi, aile ve kültürel yapısı gibi etkenler kişilerin şiddete meyilli olmalarında veya şiddet içerikli davranışı göstermelerinde etkili olmaktadır (Adak, 2000).

Hukuk, toplum hayatının sorunsuz bir şekilde düzenli olarak işleyebilmesi ve ilerleyebilmesi için gerekli olan kurallar bütünüdür. Yanlış bir uygulama ile düzensiz olan bir işleyişin, haksız bir güç tarafından meydana gelmiş olan engel ancak hukuk ile aşılabilir. Hukuk bu kuralları yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı olarak uyguladığı takdirde adaleti sağlamış olur. Böylece bağımsız ve tarafsız yargılama sistemi ile tüm bireylerin hakları da korunmuş olur (Orfield ve Frankenberg, 2014).

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı bir madalyonun iki yüzü gibidir, birini diğerinden ayrı düşünmek imkansızdır. Hakimin yargı görev ve sorumluluklarını ifa ederken sadece hukuka ve vicdana karşı sorumlu olması gerekir. Buna göre hakim, davalar hakkında vereceği karar ile herhangi bir ön yargıya sahip olmamalı ve taraflı davranmamalıdır. Adalet terazisinin kefeleri taraftar için eşit olmalı, denge taraflardan biri lehine ve aleyhine bozulmamalıdır ancak bu şekilde yargıya olan güven sağlanabilir. Yargıya güven ile yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı arasındaki ilişki ne kadar iyi olursa bireylerin o derece de hukuk kurallarına gönüllü olarak uyar. Böylece yargılama sistemi toplumda Adaleti ve huzur ortamı sağlanmış olur. Hakların güvencesi yargılama sistemidir (Aybay, 2008).

Hukuk kurallarının yetmediği durumlarda eleştirilebilir fakat hukuku kendimiz tesis etmemiz söz konusu değildir. Bu yüzden her vatandaş bu kurallara uymak zorundadır. Hukuka aykırı davranışlarda yine hukuk kuralları ile belirlenen karşılıklarına yaptırım türleri vardır ve hukuki çözümler söz konusudur. Başlıca hukuki yaptırım türleri şunlardır:

- Ceza, kanunlar da açıkça belirtilen ve bu suçları işleyen kişilere uygulanan yaptırım türüdür.
- İcra, herhangi bir kişinin yapmak ile yükümlü olduğu fakat kamu gücü tarafından yapmadığı davranışın zorla yerine getirilmesidir.
- Tazminat, hukuka aykırılıkla bir davranış sonucu başkasına zarar veren kişinin vermiş olduğu zararın ödettirilmesidir.

2.17. Hukuki Çözümler

Hukuki uyuşmazlık durumlarında çözüm için ilk önce uzlaşı yöntemlerine başvurmalıdır. Uzlaşı sonucunda herhangi bir çözüme ulaşılamamışsa uyuşmazlık durumuna göre ilgili kurum ve kuruluşlara başvuru yapılarak uyuşmazlığın çözümünde gidilmelidir. Hukuki Uyuşmazlık bireyler ile ilgili idari kamu kurum ve kuruluşları arasında çözülemiyorsa veya konu ile doğrudan ilgili bir kamu kurumu yok ise uyuşmazlığın çözümü için yargı kurumlarına başvurulabilir farklı yargı kurumları kendilerini anayasa ve kanunlarla verilen görev yetkilerine göre farklı hukuki uyuşmazlıkları çözerler (Yılman, 2006).

Arabuluculuk, tarafların bir araya gelerek uyuşmazlıklarına ilişkin üçüncü bir kişi tarafından yürütülen bir çözüm süreci geliştirmesidir. Uzlaşma, yargının gücüne gerek kalmadan fail ve mağdurun anlaşmalarına imkan sağlamasıdır. Tahkim, biriyle bir işin yaptırılması veya mal alınması için yaptığımız sözleşmede aramızda anlaşmazlık çıkması halinde, bu anlaşmazlığın hakem veya hakem heyeti tarafından çözülmesidir. Hukuki uyuşmazlıkların çözümünde görevli kurumlar ve yaptıkları işlemler şöyledir;

- Mahkeme; herhangi bir hak kaybına uğrayan kişi dava açar ve dilekçe hakkı ile mahkemeye iletir. Ayrıca yargılamanın yapıldığı yerdir.

- Cumhuriyet savcılıkları; kamu yararına suçları araştırma gerekirse ceza davası açma ve mahkemelerde kamu yararını savunma görevlerini yerine getirir. Savcılıklar herkesin haklarını koruyarak suçluların hak ettikleri cezaları alması için çalışır.
- İcra ve iflas daireleri; kişilerin alacağını tahsil etmek ve borç konusunda hukuk mahkemelerin kararlarını uygulamaktadır.
- Hukuk düzeninde yer alan ve Anayasa başta olmak üzere kanun, tüzük, yönetmelik, kararname gibi yürütmenin işlemleri burada sağlanmaktadır. Yönetimde düzenin sağlanmasında yer alan genel tebliğ, genelge, bütçe uygulama yönergeleri gibi işlemler düzenin yerine getirilmesinde katkı sağlar. Devletin tüm örgütlerini kapsayan, yürütme ve yönetimin düzenleyici işlemleri genel nitelikli olup, bunlar; kurumlara, belli konulara, özel kuruluşlara ve yerel yönetimlerle de ilişkin de olabilmektedir.
- Hukuk düzenini sağlamakta yargıya birçok yardımcı kuruluşun olduğu biliyoruz. Bu kuruluşlar;
- Anayasa Mahkemesi, Yüksek mahkemelerden biri olan Anayasa Mahkemesi, kanunların Anayasaya aykırı olduğu kararına varırsa o kanunu iptal eder, bunun yanında kendisine yapılan bireysel oluşturur ve karara bağlar.
- Yargıtay, başvuruları inceleyip karara bağlayan yüksek mahkemedir. Yargıtay'a yapılan başvurulara temyiz denir. Adli Yargı İstinaf Mahkemeleri (Bölge Adliye Mahkemeleri)
- Danıştay, başvuruları inceleyip karara bağlayan yüksek mahkemedir. Danıştay'a yapılan başvurulara da temyiz denir. İdari Yargı İstinaf Mahkemeleri (Bölge İdare Mahkemeleri)
- Adalet Bakanlığı, hukuk ve adalet ile ilgili işlerin yürütülmesi için gerekli olan hukuki, mali ve idari koşulları sağlamasındaki görevli kurumdur.
- Sayıştay, kamusal ve yerel idarelerin gelir ve giderlerini TBMM adına inceler ve denetler. Doğru, yeterli bilgi ve rapor sunar kamu zararına sebep olan hususları belirler.

- İstinaf Mahkemeleri (Bölge Adliye ve İdare Mahkemeleri), Adli ve İdari yargıda İkinci derece mahkemeleri olarak görev yaparlar. Adli ve idari yargı ilk derece mahkemelerinde verilen kesin olmayan hüküm ve kararlara karşı yapılan başvurulara inceleyerek karara bağlar.
- Adalet sarayı, hukuk ve adalet işlerinin görüldüğü devlet kurumlarıdır. Mahkemeler, Cumhuriyet Savcılıkları ve İcra İflas Daireleri adliyelerde faaliyetlerini yürütür.
- Barolar, avukatların birleşimidir. Avukatlık mesleğinin gelişmesini, mesleki dayanışmayı sağlamak ve ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çalışır.
- Noterler, özel veya tüzel kişilerin işlemlerine ya da belgelerine yasal geçerlilik kazandırır (MEB, 2019).

2.18. Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Gelişim Süreci

Hukukun kurum ve temel kavramları ile hak aramaya yönelik bir anlayış sunan seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi, çocukların bilgili, iyi yetişmiş ve sorumlu bireyler olarak geleceğe katkı sağlamak amacı ile Adalet Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı arasında 03/12/2012 tarihli protokol iş birliğiyle "Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı" hazırlanmış ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 07/06/2013 tarih ve 53 sayılı Kurul kararı ile kabul edilmiştir. Altıncı ve 7. sınıflarda 2013-2014 eğitim öğretim yılından itibaren, 8'nci sınıflarda ise 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibaren seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı; Giriş, Dersin Amaçları, Dersin Yapısı ve Uygulanmasına İlişkin Açıklamalar, Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı ve Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı Konu Yeterlilik ve Kazanımları olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Programın genel yapısına bakıldığında Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilere ve topluma aşılanması beklenen katkılarına, hukukun gerekliliğine, kural ve toplumsal düzen olgusuna değinilmektedir.

Kurallar kişileri sorumlukları konusunda neleri yerine getirmesi ve nelerden uzak durması gerektiği konusunda yardımcı olur ve bundan dolayı insanlar arasında düzenin

sağlanması için hukuk kurallarına her zaman ihtiyaç olduğu açıktır. Bireylerin göstereceği duyarlılık ile toplumun huzuruna etki edecektir. Hukuk kuralları, toplumda yaşayan herkes için adil olmalı ve yaptırım gücü bakımından da diğer kurallara nazaran daha bir öneme sahiptir.

Toplumsal düzenin sağlanması, bireyler arası diyalog ancak ve ancak kişilerin edinmiş olduğu hukuk ve adalet bilinci ile alakalıdır. Bu bakımdan toplumda yer alan her birey için gelecek yaşamda da gerekli olacak hukuk ve adalet bilincini erken yaşlarda yeşermesini sağlamaktır. Eğitimin çeşitli amcalarından biri de toplumun ihtiyaç duyduğu değerlerin yanı sıra öğrenciye kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri gibi amaçları da yer almaktadır (Gerçek, 2006).

Hukuk ve adalet bilinci ve diğer insani değerlerin yaşamımızda yer edinebilmesi için bu hedefleri hayatımızın önemli yerlerinde hatta her alanında yaşatabilmeliyiz. Bu kapsamda seçmeli Hukuk ve Adalet dersinin kazanımlarına ilişkin beklentileri ise, çocuklara bir başkasının haklarına saygı duymayı ve bunu günlük yaşantılarına da yansıtabilmeyi sağlamasıdır. Bu bilinci edinen öğrenciler, öz saygını geliştirecek ve hak arayışını, görev ve sorumluluklarını da yerine getireceklerdir. Eğitim ile hukuk bilinci edinen bireyler, adalete erişimde daha kolay ve daha avantajlı bir konuma sahip olmak için sorunları hukuki ve barışçıl yollarla çözmeye yönelik yetkinliklerini artırmaktır. Hukuk bilincinin yerleşmiş olduğu toplumlarda anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle daha kolay çözülmesi, uyuşmazlıkların daha az olması, farklılıklara saygı kültürünün toplumda yerleşmesi, demokrasi, uzlaşı, birlikte yaşama ve kısaca hukuk devletimizin güçlenmesi ve demokrasimizin daha da gelişmesi için bireylere erken yaşlarda hukuk ve adalet eğitimi verilmesi gerekmektedir. Bu düşünce ile ortaya konulan Hukuk ve Adalet bilincinin tüm bireylerde geliştirilmesinin sağlanması, Hukuk ve Adalet Öğretim Programı kazanımları ile öğrencilerin üst bilişsel düşüncelerini, refah seviyesini artırıcı, mutlu ve huzurlu kişiler olarak hayata hazırlanmaları hedeflenmektedir (MEB, 2017).

2.19. Öğretim Programında Rehberlik

Öğretim programında öğrencilerin gelişim dönemleri dikkate alındığında rehberlik ile ilgili çalışmaların içeriği öğrencilerin ihtiyaçlarına göre farklılık göstermektedir. Bu dönemdeki öğrencilerin, programdaki yapılan açıklamalar ışığında öğrencilerin belirlenen kazanımları edinebilmeleri için gerçekleştirilecek rehberlik çalışmalarının içeriği gelişim özelliklerine uygun, eğitim amaçlarına yerine getiren ve akademik başarılarını destekleyici şekilde hazırlamaktır. Öğrencinin kendisinin farkında olarak bilgi, yetenek ve beceri gibi farklılıklarını keşfetmesi, bunu da geliştirmesi amaçlanır. Programda, bireysel gelişimi sağlamaya ve kişiliğin çeşitli yönlerini etkileyecek birçok alan söz konusudur. Bunlar; özellikle de kişisel ve sosyal rehberlik alanında öz yönetim, sorun çözme, öz denetim, karar verme ve benlik saygısı gibi çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır (MEB, 2019).

Öğrencilerde ait olma duygusu, sosyal ilgi, başkalarının ihtiyaçlarına ve haklarına duyarlı olma, karşılıklı etkileşim-iletişim, iş birliği yapma gibi sosyalleştirici etkiyi kazandırmaya önem verilmektedir. Öğretim programında, öğrencilerin hukuk ve adalete ait meslekleri tanıması ve mesleki alternatifleri olan bu sebeple de amaçların gerçekleşmesini içeren mesleki rehberlik çalışmaları da bulunmaktadır.

2.20. Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı Ölçme Değerlendirme Boyutu

Hukuk ve Adalet dersinin en nihai amacı hukuk ve adalet konularına yönelik duyarlılığı ve farkındalığı yerleştirmektir. Dersin ölçme değerlendirme boyutuna ilişkin, sonuç odaklı ölçme değerlendirme yerine süreç odaklı bir ölçme değerlendirme yapılması açıktır. Dönem sonu çıktıların yerine süreç içerisinde öğrenme çıktıları değerlendirilmelidir. Öğrenciler sadece öğrenme sürecinde yer almamalı değerlendirme aşamasında rol almalıdırlar. Bu sebeple, çağdaş ölçme değerlendirme amacına uygun anlayış öğretmenler tarafından geliştirilmeli ve uygulanmalıdır (MEB, 2019).

2.21. Diğer Ülkelerdeki Hukuk ve Adalet Eğitimi

Hukuk eğitimi yaşadığımız coğrafyada öğretime yönelik bir durumdayken Amerika Birleşik Devletinde ve Avrupa eğitim sisteminde yaşamın bir parçası görülmüş olup, genç nesillere bir değer eğitimi ve yaşam kültürü olarak kazandırılmaya çalışılmaktadır. Kazandırılmak istenilen değerin sadece okul sınırları içerisinde öğretilmesi yeterli olmadığı açıktır. Her ülke kendi sistemi içerisinde sosyal ve kültürel koşullarına bakarak bir eğitim sunmaktadır. Her ülkede eğitim sistemleri farklı olabileceği gibi adalet ve hukuk eğitimlerinde de farklılık söz konusu olabilir. Bu bakımdan ülkelerin hukuk eğitimine baktığımızda ortak bir sistem olmadığı söz konusudur. Kimi ülkeler daha ilkokul çağında bu eğitimi verirken, diğer bazı ülkeler fakülte başlangıcında, kimi ülkeler ise üniversite dönemi içerisinde eğitime devam edebilmek için farklı sınavlar öngörüyorken, bazı ülkelerde de mesleğe girebilmek için farklı sınavlar yapılmaktadır. Ülkelerin eğitim durumuna bakıldığında temel sorun eğitimin içeriği ile ilgili olmasıdır. Bu yüzden ülkelerde hangi sistem kabul görülürse görülsün öğrencilere en faydacı Hukuk ve Adalet mantığını öğreterek ileriye taşınmasını sağlayan sistem olmalıdır. Ülkelerin ihtiyaçlarına göre belirlenen ve ülkelerin sahip oldukları eğitim politikaları ile katıldıkları hukuk sistemlerine bağlı olarak Hukuk ve Adalet eğitimleri de ülkelere göre farklılık göstermektedir (Apaydın, 2019).

Değişen insan unsuru ve adalet sisteminin farklılıkları ile hangi sistemin ideal veya en iyi olduğu yönündeki bir çıkarımın yapılması kolay değildir. Belirtilmelidir ki okulöncesi eğitimle başlayan ve lisansla devam eden eğitimin birbirlerinden bağımsız düşünülmediği, Hukuk ve Adalet eğitimin sadece lisans aşamasında geliştirilmemesi verilen Hukuk ve Adalet eğitiminin, eğitim-öğretimin tüm kademlerinde hatta en alt kademeden en üst kademeye kadar eğitim alan gruplara verilmesi gerektiği ve yöntem-tekniğe uygun olarak verilmelidir. Bu alana katkı sağlayacak alanında uzman öğretim üyelerinin ve yine bu alanda uzmanlaşmış kişilerin de katılımlarıyla oluşturulacak, paydaşların görüşleri alınacak ve geliştirilecek hukuk ve adalet eğitimi reformlarına ihtiyaç olduğu açıktır. Bu bakımdan, Hukuk ve Adalet Dersinin erken yaşlarda verilmesinin ve verilecek bu dersin olası sorunları da önceden tahmin edilebilmelidir. Hukuk ve Adalet dersinin ilköğretim kademelerinde erken yaşlarda verilmesiyle

birlikte bazı sorunların da olduğu açıktır. Fakat bu sorunların daha üst bakış açısı ile incelenmeli ve bunların öncelikli eğitim sorunu üst başlığı ile değerlendirilmelidir. İdeal eğitimin, insan, mekan ve zaman unsurlarına bağlı olarak değişim göstermesi değişen dünya sistemini takip edebilmek için diğer ülkelerde uygulanan eğitim sistemleri karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Bundan dolayı ülkemizin de içinde bulunduğu, farklı ülkelerde bulunan hukuk sistemleri ile hukuk ve adalet eğitimlerinin incelenmesi ve bunların avantaj ve dezavantajlarının ortaya konulması, ülkemize fayda sağlayacak bilgileri mümkün olduğunca bunlardan istifade edilmesini gerçekleştirmektir.

ABD'de bulunan 50 eyaletin tamamında aynı eğitim programı uygulanmamaktadır. Genel olarak eyaletlerde verilen eğitimin çerçevesine bakıldığında hukuk ve vatandaşlık eğitiminin temel eğitim ile beraber verildiği görülmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında başkan, kurallar, vatandaşlık, hükümet, yasa, kongre, vergi gibi kavramlardan bahsedilmektedir. Vatandaşlık eğitimiyle birlikte hakları ve sorumluluklarının bilincinde olan, ABD vatandaşlığı bilincinde yetişen nesiller hedeflenmektedir (Sunal ve Haas, 2005). Temel eğitimde hukuk konularını içeren derslerde evrensel insan hakları, anayasa, tüketici yasası gibi konular bulunmaktadır. Öğrencilerin ilgi alanları çerçevesinde hukukla bağlantılı konular işlenmektedir (Savage ve Armstrong, 2004).

Almanya'da da ABD'ye benzer biçimde eyaletler arasında eğitim programları farklılıkları görülmektedir. Genellikle 7. sınıf düzeyinden itibaren temel vatandaşlık ve temel hukuk, yasalar, politik düzen, hak ve sorumluluklar, politik katılım gibi konularda eğitim verilmektedir ve 8. sınıf: Hukuk ve yasa, kitle iletişim araçlarıyla ilişkiler, hukuk ve yasa, Almanya Federal Cumhuriyetinin politik düzeni ile ilgili eğitimlere yer verilmektedir (Kaya, 2016).

İngiltere'de temel vatandaşlık ve hukuk eğitimi 11 ile 16 yaş arasında, üçüncü ve dördüncü aşama eğitim süreçlerinde verilmektedir. Demokrasi, eşitlik, insan hakları, otorite, adalet, birey, toplum, haklar ve sorumluluklar gibi kavramlar bu süreçte öğretilmektedir. Ayrıca medeni yasa, insan hakları bildirgesi, tüketici kanunları gibi konular da bu eğitim kapsamına dahildir (Önal vd., 2017).

Rusya'da temel vatandaşlık ve temel hukuk bilgileri, temel eğitim aşamasında öğrencilere verilmektedir. İlköğretim düzeyinde eğitimde temel ahlaki değerler ve vatandaşlık kuralları anlatılmaktadır. Anavatan bilinci sıklıkla vurgulanır. İkinci aşama olan ortaöğretim düzeyinde hukuka saygı ve insan haklarına ilişkin bilgiler de sunulmaktadır. Üçüncü aşamayı ifade eden lise düzeyinde hukuk, insan hakları, adalet ve siyasi, yasal, sosyal, ekonomik süreçler açıklanmaktadır (Piattoeva, 2005).

Japonya'da ilköğretim 3. Sınıftan lise dönemine kadar öğrencilere Sosyal Bilgiler dersi verilmektedir. Sosyal Bilgiler dersi kapsamında vatandaşlık eğitiminde anayasaya ve kurumlara saygı, kültürel çeşitlilik, insan haklarına saygı, birbirine bağlı olma, katılım ve iş birliği gibi hukuki değerler ile örtüşen temel eğitim verilmektedir (Davies et al., 2010; Şahin, 2020: 290-292).

Japonya'da vatandaşlık eğitimi temel eğitimde verilmekte olup, son on yıla bakıldığında büyük değişim ve gelişim yaşamıştır. Bu gelişmelere bakıldığında Dijital vatandaşlık (sınırsız dünya vatandaşlığı) kavramı Japonya'da temel eğitimciler arasında sık tartışılmaktadır (Hammond and Keating, 2018).

Türkiye'de verilen hukuk ve adalet eğitiminin genel olarak dünyadaki örneklerle benzeştiği söylenebilir. Türkiye'de de bu eğitim ortaokul düzeyinde verilmektedir. Ancak ülkelerin eğitimi seçmeli ders olarak vermek yerine her öğrenciye sağlaması dikkat çekicidir. Türkiye'de de bu konuda gelişmelerin olması faydalı olacaktır ve her öğrenci adalet ve hukuk kapsamında temel bilgileri edinebilecektir.

2.22. Konu Alanında Yapılan Güncel Araştırmalar

Hukuk ve Adalet Dersi ile ilgili sayılı çalışma bulunmaktadır. Bu alanda bu ders ile ilgili yapılan güncel çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalar aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Gülener (2013) tarafından yapılan çalışmada, ortaokul düzeyinde Hukuk ve Adalet Dersinin verilmesinin, çocuklarda bu dönemde gelişmeye başlanan sorgulama, eleştirel düşünce ve etkin vatandaşlığının farkına varması ile hak, hukuk, insan hakları,

sorumluluk, adalet gibi kavramların toplumsal olarak benimsenmesinde kolaylaştırıcı etkisi olacağına yer verilmiştir.

Ünlütepe (2016) tarafından yapılan çalışmada hukuk eğitimin temel ve ortaöğretim kurumlarında verilmesinin gerekliliği ve çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Sakarya'da hukuk üzerine faaliyet yürüten kişiler araştırma kapsamında bulunmuştur. Bu kişilere lise öğrencilerine verilecek hukuk eğitimine ilişkin görüşleri sorulmuştur. Araştırmada çıkan sonuçlar çerçevesinde, hukuka uygun olabilecek davranış biçimlerinin erken yaşlarda benimsenmesi gerektiği, bu biçimde adalet ve hukuki bilincin sağlanmasıyla hukuka ve yargıya güvenin ortaya çıkarılmasında bu dersin önemini yüksek olduğu vurgulanmıştır.

Alıcı ve Van'ın (2016) çalışmalarında ortaokulda seçmeli ders olarak okutulan hukuk ve adalet dersinin öğrencilerde hukuk ve adalet algısını geliştirmeye etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma Ankara'da çeşitli ortaokullarda yapılmıştır. Örneklem, Hukuk ve Adalet dersini seçen 12 okuldan 626 öğrencidir. Araştırma sonuçlarına göre hukuk ve adalet dersi sonrasında öğrencilerde bu kavramlara ilişkin algıları artmıştır. Öğrencilerin bu ders sonunda hukuki sorumluluk ve hukuka güven algılarının azaldığı bununla birlikte hukuka ilgi ve yaptırım algılarının yükseldiği tespit edilmiştir.

Kara ve Tangülü (2017) tarafından yapılan çalışmada hukuk ve politik okuryazarlık kazanımlarına yönelik sosyal bilgiler öğretim programında durum incelemesi yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmış ve öğretim programı bu yöntem çerçevesinde incelenmiştir. Sosyal bilgiler eğitimi dersinin okuryazarlık kazanım alanına önemli şekilde katkı sağlandığı, hukuk ve politik okuryazarlık seviyesinde sergilenen davranışın gelişimin yüksek olduğu vurgulanmıştır.

Çengelci Köse (2017) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerde Hukuk ve Adalet dersi öğretim programı ve öğretim materyalinde hangi değerlere yer verildiğinin ve bu bilincin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Öğretim materyali bu yöntem çerçevesinde analiz edilmiştir. Hukuk ve

Adalet öğretim programında adalet, eşitlik, sorumluluk, saygı, duyarlılık, cesaret, uzlaşı, güven ve barış gibi değerlere yer verildiği, bunun yanı sıra öğretim materyalinde ise ölçülü olma, doğal çevreye duyarlılık, yardımlaşma gibi değerlere yer verildiği saptanmıştır.

Alkayış (2019) yaptığı yüksek lisans araştırmasında ortaokul seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programı ve uygulamasının öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada Adıyaman il merkezinde dersi seçen 897 öğrenci ve 8 öğretmen örneklem olarak belirlenmiştir. Çalışmada edinilen bulgular ve sonuçlara bakıldığında Hukuk ve Adalet Dersinin uygulanmasına ilişkin öğrencilerin tutum ve görüşlerinin olumlu yönde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin dersin amaçlarını benimseyip içselleştirmeye istekli oldukları dersin konu ve işleyişiyle ilgili sorunların olduğu fakat yine de asgari düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Öğrenciler, dersin hep teorikte kaldığını ifade ederken dersin bazı bölümlerinde uygulama yapılması için yargı kurumlarının ziyaretine yer verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Kız öğrencilerin, erkek öğrencilere nazaran dersin uygulanması konusunda birçok açıdan daha olumlu tablo çizmişlerdir. Kendi istekleriyle seçilen seçmeli ders bakış açılarına ve görüşlerine olumlu katkı sağlamış, dersin kitapla işlenmesi öğrencilerin derse katılımını olumlu olarak etkilediği görülmüştür şeklinde ifade edilmiştir.

Elbay (2020), sekizinci sınıfların hukuk ve adalet kavramlarına yükledikleri anlamların incelenmesi amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmada ilk kez Hukuk ve Adalet dersini seçecek öğrencilerle çalışılmıştır. Nitel yöntemlerin benimsendiği çalışmada örneklem 13 kişiden oluşmuştur. Araştırma sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin hukuk ve adalet kavramına, kanunlar sınırları içerisinde eşit ve adil bir şekilde kanun adamlarının karar vermesi şeklinde anlam yükledikleri söylenebilir. Dolayısıyla öğrencilerin bu şekilde derse anlam yüklemeleri bilgilerinin sınırlı ve kavramları anlama düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır.

Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programı ve uygulamasına ilişkin sınırlı araştırmalar arasında en güncel çalışmanın Öngören (2022) tarafından yapıldığı görülmektedir. Araştırmanın amacı ortaokul öğrenci ve öğretmenlerinin Hukuk ve Adalet Dersi ile

ilgili görüşlerinin değerlendirilmesidir. Araştırmada 198 altıncı sınıf, 128 yedinci sınıf ve 120 sekizinci sınıf öğrencisi olmak üzere toplam 446 öğrenciden veri toplanmıştır. Ayrıca 13 öğretmenden veri elde edilmiştir.

Öngören'in (2022) araştırmasının sonuçlarına göre öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersini seçmelerinde hukuki terimleri anlamak istemeleri, hukuk sistemini, hukuk ve devlet ilişkisi hakkında ve güncel hukuki sorunları ve adaletsizlikler hakkında yorum yapabilecek kadar hukuki bilgi donanımına sahip olmak istemelerinin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler ve öğrenciler bu dersin haftada en az iki saat olarak verilmesini ifade etmişlerdir. Öğretmenler ve öğrencilerin öğretim materyalinin (ders kitabı) anlaşılırlık düzeyinin uygunluğu ile ilgili olarak düzeyin uygun, açık ve anlaşılır olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin de yarı yakını anlamlarını bilmediği birçok kelimenin olduğu ifade etmişlerdir.

Hukuk ve Adalet dersi için başka ülkelerde de programlar hazırlanmıştır. McBee (1994) her seviyedeki öğretmenlere hukuk eğitimini (LRE) normal öğretim süreçlerine dahil etme çabalarında yardımcı olmak üzere bir eğitim programı tasarlanmıştır. Müfredatın hedefleri şunlardır: (1) demokratik bir toplumu anlamak ve bu topluma aktif katılım yoluyla iyi vatandaşlığı teşvik etmek; (2) çeşitliliğe saygı, anlayış ve takdiri teşvik etmek; (3) düşünme ve kişiler arası becerileri geliştirmek, iyileştirmek ve bütünleştirmek ve (4) hukuk ve Anayasanın kişisel önemi hakkında bilgi ve kavrayışı artırmak. Rehberin ilk bölümü, güç, adalet, özgürlük ve eşitlik kavramlarına dayalı olarak (LRE) etkinliklerinin düzenlenmesi ve seçilmesi için bir çerçeve sunmaktadır. Rehber, vaka çalışmaları, sahte davalar, kaynak kişiler, rol oynama, simülasyonlar ve çeşitli oyunlar dahil olmak üzere LRE'ye uygun öğretim stratejileri sunmaktadır. Ders planları ilkokul, ortaokul ve lise olmak üzere seviyelere ayrılmıştır ve kavramlar, gerekçeler, hedefler, materyaller, prosedürler ve değerlendirme sunmaktadır. Ders planlarının birçoğu öğrenci aktiviteleri için el notları içermekte ve bazıları Virginia Anayasası gibi birincil belgeleri içermektedir. Ekte Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın bir kopyası yer almaktadır. (JD)

Carey (1987)'de, hukukla ilgili eğitim öğrenme modüllerini ve ders planlarını içeren bir müfredat kılavuzu hazırlamıştır. Klavuz öğrencilere hukuk içinde nasıl etkin bir şekilde işlev göreceklerini ve hukuka uygun davranışları nasıl sergileyip değer

vereceklerini öğreterek iyi vatandaşlığı ve hukuka saygıyı teşvik etmek; hukukun ve hukuk sisteminin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve Navajo Rezervasyonu'nun "dama tahtası" bölgesinde yaşayan Navajo öğrencilerin yaşamlarını etkileyen hukuk alanlarını belirlemek ve açıklamak. 32 ayrıntılı ders planı, hukuka giriş, tüketici hukuku, bireysel haklar, aile hukuku, öğrenci ve okul hukuku ve ceza hukuku konularını ele alan altı bölüm halinde düzenlenmiştir. Her ders, öğrenci için hedefler, dersin konusunu tanıtan bir açılış sorusu, öğretmen için arka plan bilgisi, önerilen yöntem ve materyaller ve dersi genişletmek için bir etkinlik listesi ile başlamaktadır.

Bu çalışmada sekizinci sınıf hukuk ve adalet dersine yönelik yapılan araştırmaları taramak amacı ile literatür incelemesi yapılmıştır. Bu kapsamda konu ortaokul kademesi ile sınırlandırılarak elde edilen araştırmalar listelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde Ankara iline yönelik bu kapsamda bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu konuyla ilgili bütün kısıtlı araştırmalar birlikte incelendiğinde araştırmaların sonuçları ile ilgili benzerlik ve farklılıkları bu bölümde değerlendirilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren, örneklem, demografik tablo, veri toplama sürecine/aracına, verilerin analizine ve yapılan güncel çalışmalara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Ortaokul 8. sınıflarda seçmeli ders olarak okutulan Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının uzman görüşlerine göre değerlendirildiği bu araştırmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma, olayların bütüncül şekilde ve doğal ortamında gerçekçi olarak ortaya konulduğu; doküman analizi, gözlem ve yöntem gibi tekniklerin kullanıldığı bir nitel veri toplama araştırmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırma sorularını cevaplama için nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Bir ya da daha fazla durumun derinlemesine araştırıldığı ve bütüncül olarak ele alındığı çalışmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmada veriler, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yoluyla toplanmıştır. Görüşme, araştırmada yer alan kişilerin belli bir konu çerçevesinde duygu ve düşüncelerini ifade etme etkinliği olarak tanımlanmaktadır. Görüşmenin temel amacı bireyin iç dünyasına girerek onun bakış açısını anlamaya çalışmaktır (Wimmer ve Dominick, 2000).

Bu model, 8. sınıf hukuk ve adalet dersi öğretim programının uzmanların görüşleri doğrultusunda mevcut durumla içerik analizi edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin ve akademisyenlerin program ögelerine yönelik görüşleri nitel yöntem ile incelenmiştir. 8. sınıf hukuk ve adalet dersi öğretim programının kazanım, içerik, öğrenme öğretme süreci, ölçme ve değerlendirme ve dersin uygulanmasına yönelik sorunlara ilişkin durumu araştırılmıştır. Araştırmanın ilk kısmında öğretmenlerin ve akademisyenlerin demografik özelliklerini ortaya çıkaran sorular sorulmuştur. İkinci kısımda ise öğretim programına ilişkin altı tane yarı yapılandırılmış görüşme soruları sorulmuş ve düşüncelerini özgürce açıklamaları istenmiştir.

3.2. Örneklem

Çalışmada amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme olarak maksimum çeşitlilik örneklemi kullanılmıştır. Patton'a (1987) göre, "*amaçlı örneklem, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların, olayların keşfedilerek derinlemesine çalışılmasına imkân vermektedir*" (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Örneklem, Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim okullarında görev yapan ve Hukuk ve Adalet Dersini veren/vermiş 10 Sosyal Bilgiler öğretmeni ve kamu üniversitelerinin Eğitim Fakültelerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında görev yapan 10 öğretim üyesinden oluşmaktadır.

3.3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmaya Ankara ilinde ilköğretim 8. sınıfta görev yapan 10 öğretmen ve Ankara'da kamu üniversitelerinin Eğitim Fakültelerinin Sosyal Bilimler Eğitimi alanında görev yapan 10 öğretim üyesi katılmıştır (Tablo 3.1). Araştırmaya katılan akademisyenlerin 3'ünü kadınlar ve 7'sini ise erkekler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 4'ünü kadınlar ve 6'sını ise erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %85'i 30-39 yaş aralığındadır. Katılımcıların kurumdaki görevleri ise eğitim fakültesi sosyal bilimler eğitimi akademisyenleri 10 diğer 10 kişi sosyal bilgiler öğretmenleridir. Katılımcıların %90'nın mesleki deneyimleri 6-10 yıl arasındadır. Araştırmaya katılanların, 10'u daha önce herhangi bir hukuk ve adalet dersi aldığı ve diğer 10 kişinin ise bu dersi almadığı yer almaktadır.

Tablo 3. 1: Görüşmecilere ait demografik bilgiler

Kod	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Branşı	Meslek	Mesleki Deneyim	Dersi Alma Durumu
A.C.	26	K	Bekar	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	3	Hayır
G.F.	41	E	Bekar	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	8	Evet
S.İ.	27	E	Evli	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	4	Hayır
P.Y.	31	E	Evli	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	8	Evet
A.S.	30	K	Evli	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	8	Hayır
D.E.	30	E	Bekar	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	6	Evet
Y.Ü.	38	K	Evli	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	11	Hayır
B.A.A	37	E	Evli	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	14	Hayır
V.N.	34	E	Evli	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	6	Evet
C.B.	33	E	Evli	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	7	Hayır
A.V.K	42	E	Bekar	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	15	Evet
F.Ş.	35	E	Evli	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	10	Evet
Ö.Ç.	33	K	Evli	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	8	Hayır
B.İ.E	30	K	Bekar	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	6	Hayır
S.F.	37	K	Evli	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen	13	Evet
H.S.	39	E	Bekar	Hukuk	Akademisyen	11	Evet
E.Ö.	29	E	Bekar	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Öğretmen		Hayır
E.E.	36	K	Evli	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	15	Hayır
M.S.	32	E	Bekar	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	10	Evet
A.T.	35	E	Evli	Sosyal Bilimler Eğitimi	Akademisyen	13	Hayır

3.4. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak toplanmıştır. Araştırma kapsamında hazırlanan ve altı sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formunun geçerlilik ve güvenirliğini sağlamak amacıyla alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Alan uzmanlarından gelen görüş ve öneriler doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formu revize edilerek son şekli verilmiştir.

Veriler 2021/2022 Sonbahar Döneminde Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Komisyonundan alınan etik izni (EK1) ve Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan araştırma izni (EK 2) doğrultusunda yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Araştırma kapsamında Ortaokulda görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ve Kamu Üniversitelerinin Eğitim Fakültesinde görev yapan Sosyal Bilgiler Eğitimi Akademisyenlerinden oluşan toplam 20 katılımcı ile bireysel görüşmeler yapılarak görüşmeler katılımcıların onayı doğrultusunda ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayanmıştır ve araştırmaya başlamadan önce katılımcılardan onam formu (EK3) onayı alınmıştır. Görüşme sonunda katılımcılara konu ile ilgili başka bir katkıları olup olmadığı sorulmuştur. Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre, araştırmada yer alan katılımcıların gönüllü olarak yer alması ve verilerin araştırmaya katılanlar ile yüz yüze ve ayrı ayrı görüşülüp derinlemesine veriler elde edilmesi araştırmanın geçerliliğini ve güvenirliğini sağlamasında önemli bir etkendir.

3.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Ölçme aracının amaca uygunluğu geçerlik olarak ifade edilmektedir. Bir araştırmanın nitelikli bir çalışması olabilmesi için kabul edilebilirlik, inandırıcılık ve verileri değiştirmeksizin olduğu gibi aktararak sağlanır. Güvenirlik ise ölçme aracının hatadan arınık olmasını ifade etmektedir. Yapılan araştırma sonuçlarının tutarlılığıyla ilgilidir. Araştırmada yer alan katılımcıların gönüllü olarak katılmaları sağlanmış, katılımcılardan dolayı oluşan hatalar (içten ve samimi görüş ifade etmeme) en aza indirilmeye çalışılmıştır.

Akademisyenler ve öğretmenler araştırmanın nitel boyuttaki katılımcılarını oluşturmuştur. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak toplanmıştır. Araştırmacı, araştırmada geçerliliğin sağlanması için ilgilenilen konun tarafsız olacak şekilde yönlendirici sorulardan kaçınılmıştır. Nitel çalışmalarda geçerliliği arttırmak için ve araştırmacının tarafsızlığını, ön yargılarının araştırmaya etkisini engellemek üzere gözlemlerin tek bir kişi olarak değil de birden fazla kişi tarafından yapılması gerekmektedir (Büyüköztürk, Çakman, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Bu bakımdan çözümleme sürecinde yarı yapılandırılmış

görüşme formları araştırmacı tarafından okunmuş ve biri araştırmacı diğeri ise sosyal bilgiler eğitimi alanında çalışan başka bir öğretim üyesi olmak üzere ayrı alan uzmanı tarafından kodlar oluşturulmuştur. Benzerlik gösteren kodlar sınıflandırılmış, yer alan kodlara uygun kategoriler oluşturulmuş kategorilerden de temalara ulaşılmıştır. Ardından kodlama sonuçları karşılaştırılmış ve uyuşum yüzdesi %90 olarak hesaplanmıştır. Nitel araştırmaların uyuşum yüzdesi, %70 veya daha üstü olduğu durumlarda güvenilir olarak kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Bu bakımdan araştırmanın güvenilir olduğu ortaya konulmuştur.

Görüşmelerin güvenirliğini sağlanmasının önemli ölçütlerinden biri görüşme formunun uzman görüşüne sunulup teyit edilmesidir. Görüşmelerin güvenirliliğine etki eden başka bir ölçüt ise katılımcı kontrolünün olmasıdır (Maxwell, 1996; Merriam, 1988; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşmelerden elde edilen verilerin eksikliklerinin ve yanlış anlaşılmaların giderilmesi ve uzmanların eklemek ya da çıkarmak istedikleri kısımları kontrol ettirmek amacı ile katılımcı yani uzman kontrolü yaptırılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme sorularından hareketle görüşme aşaması katılımcıların dış ortamdan etkilenebileceği göz önünde bulundurulmuş ve kendini rahat hissedebileceği bir ortamda yapılmıştır.

3.6. Verilerin Analizi

Nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda tasarlanan bu çalışmada katılımcıların görüşleri üzerinde içerik analizi MAXQDA-20 programı yardımıyla yapılmıştır. Çalışma grubunda yer alan sorular içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, görsel veya basılı materyallerin sistemli bir biçimde taranıp belli kategoriler çerçevesinde tematik olarak analiz edilmesidir. İçerik analiziyle elde edilenler, birbirleriyle belirli temalar arasında sınıflandırılmış, böylelikle veriler arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

İçerik analizi sırasında ilk olarak görüşme kayıtları deşifre edilip çözümlemeler yapılmıştır. Yapılan çözümlemelerden sonra veriler kendi içinde tema/kategoriler şeklinde kodlanmıştır. Verilen nitel cevap aralarındaki benzerlik ve ilişkilere göre temalara, aynı tema içindeki değerlendirilen ifadeler ise kategorilere ayrılmıştır.

Araştırmada katılımcılarının görüşme sorularına verdikleri cevaplar kodlanarak ortaya çıkan temalar yorumlanmıştır. Elde edilen verilerin ayrıntılı olarak analiz edilmesi ve sonuçlara nasıl ulaşıldığının açıklanması nitel araştırmanın geçerliliğinin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu çalışmada 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren ilkokullarda seçmeli ders olarak okutulan Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programına yönelik öğretmen ve eğitim fakültesinde görev yapan Sosyal Bilgiler Eğitimi öğretim üyelerinin görüşleri incelenmiştir. Çalışmaya ait bulgular, çalışmanın alt problemlerinde belirlenen sorulara yönelik olarak beş başlık altında ele alınmıştır. Bu alt problemler, bulgular veri toplama araçlarından elde edilen verilere göre yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen alt problemlere yönelik bulgular aşağıda verilmiştir.

4.1. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Kazanımlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan "Öğretmenlerin ve Akademisyenlerin Hukuk ve Adalet Seçmeli Dersi öğretim programının kazanımlarına ilişkin görüşleri nasıldır?" sorusu sonucunda elde edilen kategori ve temalar Tablo 4.1'de yer almaktadır. Elde edilen veriler sonucunda bu alt probleme ilişkin dört tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; "Bilgi" (f=6), "Değer" (f=5), "Beceri" (f=7) ve "Hazırbulunuşluk" (f=5) temalarıdır.

Tablo 4.1 incelendiğinde Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının kazanımlarına ilişkin soruya uzmanların verdikleri cevaplar 4 ayrı tema altında toplanmıştır. Katılımcılar öğretim programındaki "bilgi" teması bağlamında, kazanımların kavramlar, anlama, bilme şekilde olması gerektiği (f=6), "değer" teması bağlamında, kazanımların adalet, eşitlik, sorumluluk ve bağımsızlık açısından sağlanması gerektiğini (f=5), "beceri" teması bağlamında, sorun çözme, kendini tanıma, yansıtıcı düşünme ve kurallara uyma sürecinde yer alması gerektiği (f=7), "hazırbulunuşluk" teması bağlamında, kazanımların değişim, gelişim ve yenilik içerisinde olması gerektiğini (f=5) ifade etmişlerdir.

Tablo 4. 1: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının kazanımlarına ilişkin kategori ve temalar

Kategori	Tema	f
Kavramlar Anlama Bilme	Bilgi	6
Adalet Eşitlik Sorumluluk Bağımsızlık	Değer	5
Sorun çözme Kendini tanıma Yansıtıcı düşünme Kurallara uyma	Beceri	7
Değişim Gelişim Yenilik	Hazırbulunuşluk	5
Toplam		23

"Bilgi" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

> *"Öğretim programı incelendiğinde öğrencilerde belirli bilgi, değer ve becerilerin geliştirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Program ve ders kitabı, öncelikle temel kavramları öğrencilerin dikkatine sunarak kendini bilen, tanıyan ve sorunlara çözümsel yaklaşan kavramsal bir zemin hazırlamayı hedeflemektedir"* (K: 1).

"Hukuk ve adalet bilinci edinen öğrenciler sorunları ele alma haklarını bilme, özgürlüklerini ve haklara eşlik eden sorumlulukları tanıma, haklarını arama ve cesaret gösterme konularını hedef alır" (K: 5).

> *"Bir insanın herhangi bir konu hakkında yorum yapabilmesi, düşünebilmesi, fikir ve çözüm üretebilmesi için o kişinin o konuyu öncelikle öğrenmesi gerekir. Bu dersi alan bir öğrenci bilgilerini kendi zihin ve vicdan süzgecinden geçirerek kendine has bir sentez, bir bilinç, bir yaklaşım oluşturur. Öğrenci isterse daha sonraki akademik hayat ya*

da toplum rollerine göre bu hukuk ve adalet sistemi üzerine kendini geliştirebilir ve yine bu bilinci topluma yansıtabilir" (K: 13).

"Kavramsal açıklamalar sorun ve çözüm ekseninde içerikler sunulduğu dikkat çekmektedir. Bu eksende hak ve sorumluluk zemininde sorunların aşılması belirtilmektedir. Böylece vatandaşlık hak ve sorunlarının demokratik toplumlarda temel bir zemin olarak görüldüğü teyit edilmiş ve derse yansıtılmıştır" (K: 16).

Katılımcıların "Değer" temasında yer alan örnek ifadeleri şu şekildedir:

"Öğretim programında yer alan farklı değerler ise özgüven ve sorumluluk değerleridir. Öğretim programı ekseninde derse bakıldığında öğrencilerin 21. yüz yıl beceri ve değerlerini benimsemiş bireyler olarak yetişmeleri hedeflenmektedir" (K: 5).

"Toplumda yaşayan bireylerin sorumlulukları bilinmeli, karşılıklı saygı ve güven içerisinde birbirilerinin haklarını gözetmeli" (K: 8).

"Öğretim materyalinde yer alan değerler adalet, yasa, eşitlik, günlük yaşamda adalet ve hukuk, hak ve sorumluluk ekseninde yaşam düzeni, hak arama, hukuk düzeni, insan hakları ve dünyada insan haklarına yönelik sorunlar gibi konular ele alınarak bireyin hem ulusal hem de uluslararası bir birey olarak yetişmesi, toplum ve dünya düzenine duyarlı, farkındalık düzeyi yüksek bireyler olarak yetişmesi hedeflenmektedir" (K: 16).

"Beceri" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

"Öğretim programının kazandıracağı temel becerinin hukuk okuryazarlığı olacağı beklense de program incelendiğinde çatışma çözme, inisiyatif alma, öz denetim, öz yönetim, kendini koruma, kendini tanıma, kariyer becerileri geliştirme gibi becerileri de yer verilmiştir." (K: 7).

"Öğrencilerin kurallara uyma davranışlarında olumlu gelişimler yaşadığımızı ve bunları da hayatlarına yansıttıklarını söyleyebilirim" (K: 9).

"Hukuk ve adalet öğretim programına baktığımızda bu dersin kazandırmak istediği beceriler 21. yüz yıl becerileri ekseninde geliştirilmiş görünmektedir" (K: 12).

"Öğretim programına baktığımızda 4 temel ünite üzerinden kurgulandığını görmekteyiz. Bu üniteler özelinde de birtakım hedefler öne çıkmaktadır. Benim gördüğüm ve önemli bulduğum şu hedeflerdir:

- ✓ *Adil olmaya önem verme bilincini kazandırma,*
- ✓ *Adil toplum düzeninin toplumsal huzurun da öncüsü olduğunu fark ettirme,*
- ✓ *Devletlerin de adalet üzerine devam edebildiğini fark ettirme,*
- ✓ *Hukukun üstünlüğü ilkesini bilerek ve bu çerçevede temel hak arama yolların gösterme,*
- ✓ *Haksızlık karşısında suskun kalmayarak kişisel menfaatten önce ilkesel duruş kazandırma*
- ✓ *Her toplumda ve insanın olduğu her yerde yanlış ve hukuka aykırı durumların da olabileceği ve bunların çözümünde hukuki yaptırımların önemin fark ettirme,*
- ✓ *Yargı sistemine, hukukçulara güveni aşılama.*
- ✓ *Barış ve iş birliği içinde yaşama duygusunu aşılamadır* (K: 20).

Katılımcıların "Hazırbulunuşluk" temasında yer alan örnek ifadeleri şu şekildedir:

"Daha önceki sınıflarda verilen bu ders sekizinci sınıfta da verilerek bireyleri gelecek yaşantıda daha bilinçli kılar" (K: 4).

"Bireylere henüz gelişim çağında haklarının ve bu haklara ulaşma imkanlarının anlatılmaya başlanması kişiliklerine çok önemli katkılar sağlayacaktır" (K: 17).

> *"Hukuk ve adalet anlayışına sahip bir küçüğün yetişkinliğe geçişi daha kolay olacaktır. Ergenlik sürecinde, topluma aykırı hareketler yapmak yerine topluma uyum sağlayacak; toplumda kendisinin yerinin olmadığını değil toplumun bir parçası olduğunu düşünecektir"* (K: 20).

4.2. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının İçeriğine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi olan "Öğretmenlerin ve Akademisyenlerin Hukuk ve Adalet Seçmeli Dersi öğretim programının içeriğine ilişkin görüşleri nasıldır?" sorusu sonucunda elde edilen kategori ve temalar Tablo 4.2'de yer almaktadır. Elde edilen veriler sonucunda bu alt probleme ilişkin dört tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; "Konu" (f=8), "Öğrenme Alanı" (f=6), "İlkeler" (f=5) ve "Hukuk ve Adalet Bilinci" (f=7) temalarıdır.

Tablo 4.2'de Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının içeriğine ilişkin soruya uzmanların verdikleri cevaplar 4 ayrı tema altında toplanmıştır. Katılımcılar öğretim programındaki "konu" teması bağlamında, içeriğin günlük yaşamla bağlantı, somut-

soyut ve eğitsel açıdan (f=8), "öğrenme alanı" teması bağlamında, içeriğin toplumsal düzen ve hukuk, toplumsal yaşam, adaletin sağlanmasında hukukun rolü şeklinde (f=6), "ilkeler" teması bağlamında, içeriğin yeterlilik, ilgililik ve öngörülebilirlik olarak (f=5), "hukuk ve adalet bilinci" teması bağlamında, içeriğin demokrasi, özgürlük, hoşgörü ve uzlaşı şeklinde olması gerektiğini (f=7) ifade etmişlerdir.

Tablo 4. 2: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının içeriğine ilişkin kategori ve temalar

Kategori	Tema	f
Günlük yaşamla bağlantı Somut-soyut Eğitsel	Konu	8
Toplumsal düzen ve hukuk Toplumsal yaşam Adaletin sağlanmasında hukukun Rolü	Öğrenme alanı	6
Yeterlilik İlgililik Öngörülebilirlik	İlkeler	5
Demokrasi Özgürlük Hoşgörü Uzlaşı	Hukuk ve adalet bilinci	7
Toplam		26

"Konu" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

> *"Yaşamın içerisinde yer alan olay ve örneklerle desteklenmesi öğrencilerin dersi anlamasını ve içselleştirmesini kolaylaştırır. Öğrenciler Hukuk ve Adalet dersinde öğrendiklerini günlük hayatında da uygulamalı ve çok dikkatli bir şekilde yerine getirmelidir. Bu bakımdan öğretim programında yer alan içerik, konular, kazanımlar güncellenerek günlük yaşam bağlantı ile ilişkilendirilmelidir"* (K:8).

> *"Öğrencinin günlük yaşamından verilen örnekler, toplumda yaşanan hukuksal sorunlara bağlı olarak adalet mercileri ve nasıl yollar izleneceği,*

dünya ekseninde bakıldığında dünyada yaşanan hukuksal sorunlar ve bunlarla ilgili içeriklerin geliştirilmiş olması, tarihsel süreç içerisinde hukuk ve adalet kavramının gelişimi, devlet ve hukuk devleti ilişkisi, hukuki dorunlar ve çözüm yolları sunulmuştur" (K: 9).

"Öğretim programı evrensel hukuk değerlerini benimsemiş ve bunları davranışlarına yansıtan bireyler yetiştirmede önemli katkılar sunacak niteliktedir. Şöyle ki, öğretim programında sadece teorik bilgiler verilmesi amaçlanmamıştır. Hukuk ve adalet kavramları, hayatın içinden pratik örneklerden, şiirden, edebiyattan, tarihsel olay ve şahıslardan yararlanarak anlatılmış, bireyin hukuk ve adalet kavramlarını hayatın içinde bularak kendisini bu kavramlarından soyutlamasının önüne geçilmiştir" (K: 16).

"Hak, hukuk ve adalet dersini alan birey, bu ders müfredatı altındaki konular ve mefhumlar hakkında daha somut bilgilere ve hakiki anlamlara erişebilecektir. Böylece haklı ile haksızın kimler olduğunu yahut hukuki olan ile hukuksuz olanın ne olduğunu daha iyi ayırt edebilecektir" (K:20).

Katılımcıların "Öğrenme Alanı" temasında yer alan örnek ifadeleri şu şekildedir:

"Bireysel haklarını bilen öğrencinin özgüven sahibi olacağı ve haklarını ararken hukuk dışı yollara tevessül etmeyeceği, toplumsal açıdan da haklarını ve bunları kullanma yollarını bilen birey sayısının artması toplumsal düzenin oluşmasına katkı sağlayacağı çok açıktır" (K: 7).

"Hukuk ve Adalet Dersinin müfredatında yer alan konuların kapsamı değerlendirildiğinde hukuk bilinci gelişmiş bireylerin yetişmesini sağlayarak toplumsal düzenin oluşmasına faydalı olacağını, bireylerin hukuk dışı yollara sapma ihtimallerinde nelerle karşılaşacağını öğreterek kişileri hukuk kuralları çerçevesinde yaşamaya yönlendireceğini düşünüyorum" (K:15).

Katılımcıların "İlkeler" temasında yer alan örnek ifadeleri şu şekildedir:

"Öğrencilere hukuk ve adalet kavramlarının yaşamlarının her alanında varlığını, hukuk ve adalet kavramının sadece mahkemeler ve yasadan ibaret olmadığını göstermektedir. Hukuk okuryazarlığı bağlamında dolu olan materyal aynı zamanda toplumsal ve küresel sorunlara ve çözümlere yönelik farkındalığı yüksek bir bireyler yetiştirmeyi amaçladığı görünmektedir" (K: 1).

"Topluma katkısı açısından da bakıldığında toplum işleyişi ile ilgili az da olsa bir kanaat, yani farkındalık oluşturduklarını söyleyebilirim" (K: 8).

"Diğer derslerde de hukuk olgusu 8. Sınıf seviyesine kadar ele alınmayan bir ders. Çeşitli bilgilere yer vermesi yönüyle öğrencilerin bilgi dünyalarını zenginleştirmiştir (K: 9).

"Eğitim uzun vadeli bir yatırımdır. Bu söz bence hakkıyla söylenmiş ve gerçekliğe dokunan bir yaklaşıma sahiptir. Dolayısıyla bugün verilen eğitimin ertesi gün toplumu değiştireceğini beklemek pek radikal bir istek olabilir. Öte yandan toplumu sadece eğitimin değiştireceğini söylemek de yine radikal bir inanç olabilir. Her ne kadar pozitivist düşünce ekolü bunu veri olarak kabul etse de yeterince ikna edici değildir" (K: 11).

"Öğrencilere aktarılacak olan ilkeler ya da değerler, titizlikle incelenmeli ve doğru bir şekilde sunulmalıdır. Bunu yaparken yerel olan kaide ve ilkeler de süzgeçten geçirilmelidir. Yani hukukun yerelliği göz ardı edilmemelidir. Küresel olanın bizim topraklarımızda geçerli olup olmadığı irdelenmelidir (K: 15).

"8. sınıf öğrencileri yaş itibariyle çocukluktan gençliğe geçiş döneminde olduklarından, hayatlarının bu evresinde hukuk ve adalet kavramlarıyla tanışmalarının hem kendileri hem de toplum için faydalı sonuçlar doğuracağını bu sebeple de öğrencilerde hak, hukuk, hakkaniyet, adalet, dürüstlük, iyi niyet gibi temel kavramların neler olduğunu kavrayarak bunları kendisi ve etrafı için de gözetmek isteyecektir" (K:16).

"Hukuk ve Adalet Bilinci" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

"Öğrencilerin belli değerleri kazanmasında en temel etken aile ve okuldur. Hukuk ve adalet bilinci de diğer pek çok bilinç gibi erken yaşta kazanılması durumunda daha yararlı sonuçlar doğuracaktır. Hukuk ve adalet dersinin 8. Sınıf müfredatına alınması öğrencileri bu kavramlarla gençlik dönemine adım attıkları, kişiliklerinin oluşmaya başladığı bir dönemde tanışmalarını sağlayacak hem teorik hem de pratik olarak hukuk ve adalet bilincinin oluşmasına katkı sağlayacaktır" (K:7).

"Şöyle ki, ders kitabının oluşturmak istediği hukuk ve adalet bilincine sahip bir öğrenci, haklarının bilincinde olan, hakkını arayan, hakkını ararken doğru araçları kullanan, toplumda kendi dışında gelişen haksızlar karşısında tepki gösteren, "bana dokunmayan yılan bin yaşasın" demek yerine adaleti titizlikle ayakta tutmaya çalışan bir öğrenci olacaktır" (K:17).

"Belirtildiği gibi hem çocuk hem de yetişkinlerin hak ve hukuklarına ilişkin farkındalık oluşturma hedefi söz konusu gözükmektedir. Böyle bir farkındalık oluşturma amacını haiz olması oldukça kıymetlidir" (K: 20).

4.3. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Öğrenme Öğretme Sürecine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan "Öğretmenlerin ve Akademisyenlerin Hukuk ve Adalet Seçmeli Dersi öğretim programının öğrenme öğretme sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?" sorusu sonucunda elde edilen kategori ve temalar Tablo 4.3'te yer almaktadır. Elde edilen veriler sonucunda bu alt probleme ilişkin beş tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; "Öğrenme Ortamı" (f=7), "Materyaller" (f=9), "Öğrenme Çalışmaları ve Etkinlikler" (f=6) temalarıdır.

Tablo 4.3'te Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının öğrenme öğretme sürecine ilişkin soruya uzmanların verdikleri cevaplar 5 ayrı tema altında toplanmıştır. Katılımcılar öğretim programındaki "öğrenme ortamı" teması bağlamında, öğretme öğrenme sürecinin teknolojik kaynaklar, altyapı ve yazılım ve donanımlar (f=7), "materyaller" teması bağlamında, öğrenme öğretme sürecinin ders kitabı, araç-gereçler ve yöntem ve teknikler (f=9), "öğrenme çalışmaları ve etkinlikler" teması bağlamında, öğrenme öğretme sürecinin öğrenci merkezli, bireysel özgürlükçü, demokratik ortam ve yaşama boyu öğrenme (f=6) şeklinde ifade etmişlerdir.

Tablo 4. 3: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının öğrenme öğretme sürecine ilişkin kategori ve temalar

Kategori	Tema	f
Teknolojik kaynaklar Altyapı Yazılım ve donanımlar	Öğrenme ortamı	7
Ders kitabı Araç-gereçler Yöntem ve teknikler	Materyaller	9
Öğrenci merkezli Bireysel özgürlükçü Demokratik ortam Yaşam boyu öğrenme	Öğrenme çalışmaları ve etkinlikler	6
Toplam		22

"Öğrenme Ortamı" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

"Öğrencinin ilgisini çekebilecek ve sürece dahil eden etkinliklerin yer aldığı etkinlikler var fakat daha fazlasına yer verilebilir" (K: 8).

> *"Bilgi edinme hakkını öğrenciler kullanırken gerekli hukuki bilgi ve belgelere yazılı ulaşmanın yanında teknolojik gelişmelere bağlı olarak uygun altyapı ile E-Devlet, UYAP, CİMER gibi bilgi ve belgelere ulaşarak talep ve şikayetlerini iletme şansına sahiptirler"* (K: 13).

> *"Günümüzde teknolojinin atağa geçtiği ve hayatın her alanında bir zorunluluk durumuna geldiği ve sebepten eğitimde teknolojinin varlığını kabul etmeme seçeneği düşünülemez. Teknoloji entegrasyonu üzerinde ülkemize ve diğer ülkelere bakıldığında yoğun bir şekilde üzerinde çalışıldığı görülmektedir. Etkili bir entegrasyon yapabilmek için beraberinde gerektirdiği bazı unsurlar vardır. Bunlardan ilki altyapı ve teknolojik ürün desteğidir. Bu desteği sınıfa getirdikten sonra uygulanacak politikalar ve öğretmen eğitimleri de önem arz etmektedir. Bu süreci başarıyla atlattıktan sonra bu imkanlara yönelik planlamalar ve içerikler geliştirilmesi gerekmektedir* (K: 18).

Katılımcıların "Materyaller" temasında yer alan örnek ifadeleri şu şekildedir:

> *"Ders kitabı, öğrencilere hem mevcut yaş aralığında hem de hayatın geri kalan kısmında haklarını nasıl kullanacaklarını ve toplumsal bir olay ile karşılaştıklarında nasıl davranacaklarını öğreterek topluma kendisine faydalı bireyler yetişmesini sağlayacak. Sadece kişinin kendisi değil çevresi de bu eğitimden faydalanacaktır"* (K: 2).

> *"Bu derse özel olarak "tartışma, beyin fırtınası, örnek olay, sözlü tarih, drama, simülasyon ve okul dışı yerinden öğrenme" yöntemlerinin etkin şekilde kullanılması oldukça yerinde olacaktır. Hukuk ve adalet bilinci sadece teorik çerçeve ile kazandırılamaz. Öğrencilerin olabildiği kadar pratik uygulamalara katılabildiği, problem çözme yöntemlerine başvurabildiği, gerçek durumlarla ve sonuçlarıyla yüzleştirildikleri öğretim uygulamalarına yer verilmelidir"* (K: 12).

> *"Ders kitabının kaynakçasının yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu gibi hassas konularda verilecek eğitim / öğretimde kaynakçanın daha doyurucu olması beklenir. Yabancı kaynaklara çok az atıf olduğu gibi yerli kaynaklar da verimli bir şekilde kullanılmamıştır. Ayrıca ders kitabının ünite sayısı az olup söz konusu evrensel ve yerel hukuka ilişkin bir ünite olmadığı da tespit edilmiştir"* (K: 20).

"Öğrenme Çalışmaları ve Etkinlikler" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

> *"Bu dersin öğretiminde de diğer standart derslerin etkili öğretiminde önerilen 'öğrenci merkezli' ve 'deneyim temelli' uygulamalara yer verilmesi oldukça önemli. Bu alanda yaklaşık 10 yıldır çalışan birisi olarak benim temel önerim uygulama ve toplumsal gerçekliğin öğretime dahil edilmesidir. Bu tabiidir ki çok fazla ayrıntıya sahiptir. Örneğin yerel çevreden seçilen bir olayın pedagojik ilkeler gözetilerek ve değer ve becerileri hedefe koyarak örnek olay yöntemiyle öğrencilerin etkinleştirilmesi bunun bir yolu olabilir. Maksat burada öğrencilerin hayatın kendisini fark etmesi ve kendini, etkisini ve sonuçlarını deneyimleyebilmesinin yanı sıra yaşam boyu öğrenme sağlamasıdır. Aksi takdirde kavramsal bir yükleme öğrencilerin gezer kütüphaneler olması dışında pek bir etki yaratmayabilir" (K: 3).*

"Drama ve canlandırma metinleri gibi öğrencinin ilgisini çeken sürece dahil eden etkinliklerin yer aldığı etkinlikler ve daha fazlasına yer verilebilir" (K: 8).

> *"Dersin öğretim programına ve öğretim materyaline bakıldığında öğretmenin rol model olması gerekmektedir. Konuların günlük yaşam üzerinden verilmesi hususunda öğrencilere sunulurken farkındalık yaratmak adına "kanıt temelli öğretim" metodunun kullanılması gerekmektedir. Ayrıca öğrenme öğretme sürecinde öğretmenin her öğrencinin gelişim düzeyine dikkat etmesi ve farklı gruplarda öğrencileri ötekileştirmemeye dikkat etmesi gerekiyor. İnsanın insan olmasından dolayı elde ettiği insan haklarına vurgu yapılmalı ve insan değeri üzerine vurgu yapılmalıdır. Bazı konular yaş düzeyleri dikkate alınarak sunulmalıdır" (K: 13)*

> *"Hukuk ve adalet bilincini sağlamak, hukuk kültürü oluşturmak, eleştiri ve yorumlama yeteneğini geliştirmek için hukukun tarihi ve felsefesine de değinilmelidir. Bu bağlamda çocukların anlayabileceği pasajlara ya da öykücüklere yer verilerek farkındalıkları arttırılabilir"* (K: 19).

4.4. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Ölçme ve Değerlendirme Sürecine İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan "Öğretmenlerin ve Akademisyenlerin Hukuk ve Adalet Seçmeli Dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?" sorusu sonucunda elde edilen kategori ve temalar Tablo 4.4'te yer almaktadır. Elde edilen veriler sonucunda bu alt probleme ilişkin beş tema ortaya

çıkmıştır. Bunlar; "Öğretim Programı" (f=8), "Sosyal Beceriler" (f=7), "Toplumsal ve Evrensel İlişkiler" (f=5) ve "Bilinç ve Farkındalık" (f=7) temalarıdır.

Tablo 4.4'te Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme sürecine ilişkin soruya uzmanların verdikleri cevaplar 4 ayrı tema altında toplanmıştır. Katılımcılar öğretim programındaki "öğretim programı" teması bağlamında, genel özelliklerin öğrenme öğretme ortamı, araç-gereç ve ders içi-dışı etkinlikler (f=8), "sosyal beceriler" teması bağlamında, genel özelliklerin grup çalışması, akran ilişkileri ve kendini yönetme (f=7), "toplumsal ve evrensel ilişkiler" teması bağlamında, genel özelliklerin insan hakları, etkileşim ve yükümlülükler (f=5), "bilinç ve farkındalık" teması bağlamında, genel özelliklerin etkin vatandaşlık, duyarlılık ve sorumluluk (f=9) şeklinde ifade etmişlerdir.

Tablo 4. 4: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme sürecine ilişkin kategori ve temalar

Kategori	Tema	f
Tanıma İzleme Sonuç	Çoklu değerlendirme	6
Materyal Ürün Tümel	Süreç değerlendirme	7
Öğretmen Uzman	Program değerlendirme	8
Toplam		21

"Çoklu Değerlendirme" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

> *"Öğretim programlarında bu dersin olması kuşkusuz çok önemlidir. Ama yetmeyebilir. Hayat tarzı olarak da insanlar özümsemelidir. Geleceğe yansıtmak için sadece teorikte kalmamalı, ileriye de taşınmalı ve buna göre yaşanmalıdır"* (K: 4).

> *"Öğretim programında bu dersin ölçme ve değerlendirme boyutuna ilişkin hukuk ve adalet bilgisine yönelik tutum ve duyarlılığı artırmaktır. Derse*

ilişkin ölçme değerlendirme faaliyetleri yerine getirilirken, sonuç odaklı bir durum olduğu gözlenmekte bunun yerine süreç odaklı bir ölçme ve değerlendirme faaliyeti ile öğrencileri izleyip ve bu süreç sonucunda sonuçlar gözden geçirilirse ancak o zaman amaca hizmet etmiş olur" (K: 8).

"Hem çocuk hem de yetişkinlerin hak ve hukuklarına ilişkin farkındalık oluşturma hedefi söz konusu gözetilmektedir. Böyle bir farkındalık oluşturma amacını haiz olması oldukça kıymetlidir. Bundan dolayı öğretim programı eğitim dönemi sonundaki ürünlerin yerine sürece yönelik yani süreç içindeki öğrenme çıktıları gözden geçirilerek değerlendirme yapılmalıdır" (K: 12).

Katılımcıların "Süreç Değerlendirme" temasında yer alan örnek ifadeleri şu şekildedir:

"Sınıf içerisinde süreç odaklı ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinin uygulanmaması; sınıf mevcutlarının çok kalabalık olması, okullardaki teknolojik alt yapı, yazılım, donanım ve sınıflardaki araç-gereçlerin yetersizliği, bu yöntemlerin fazlaca zaman aldığı gayet açıktır" (K: 3).

"Uzun süreli öğrencileri izleyebilecek gözlemlere yer verilmesi ve gözlem çetelesinin tutulması. Gözlemin hemen bitiminde sınıf olarak tartışılması ve aşamalı olarak geribildirimler sayesinde öğrenci öz değerlendirme yapabiliyor" (K: 7).

"Bir insanın herhangi bir konu hakkında yorum yapabilmesi, düşünebilmesi, fikir ve çözüm üretebilmesi için o kişinin o konuyu öncelikle öğrenmesi gerekir. Bu dersi alan bir öğrenci bilgilerini kendi zihin ve vicdan süzgecinden geçirerek kendine has bir sentez, bir bilinç, bir yaklaşım oluşturur" (K: 13).

"Öğretim programının ölçme ve değerlendirme faaliyetlerine bakıldığında değişimin yaşanması ile birlikte yeniliği de beraberinde getirebilir. Burada önemli husus öğretim programının uygulanmasına yönelik imkan tanıyacak gerekli altyapının sağlanmasıdır. Değişen, yenilenen öğretim programlarının uygulanabilirliği için kullanılacak materyallerin gerekli altyapı ihtiyacı, zaman ve maliyet düşürülüp bu ürünler genel olarak bir çıktı olarak düşünülmelidir" (K: 15).

"Program Değerlendirme" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

"Evrensel insan hakları ve hukuk kurallarının erken yaşlarda öğrencilerin olması ilerleyen dönemde farklı meslek kollarına yönelmeleri durumunda da kendi hak ve yükümlülüklerini yeteri kadar bilmelerini ve toplumsal hayatın şekillenmesine katkı sağlayacaktır" (K: 13).

"Kendi toplumsal çevresinde suç oluşturmayan ya da hakkaniyete aykırılık teşkil etmeyen bir davranış ya da söylemin evrensel hukuk kuralları bağlamında suç oluşturabileceğini veya hakkaniyete aykırı bir durum oluşturabileceğini bilerek bu farkındalık ile yaşamını sürdürür" (K: 18).

4.5. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Uygulanmasında Karşılaşan Sorunlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi olan "Öğretmenlerin ve Akademisyenlerin Hukuk ve Adalet Seçmeli Dersi öğretim programının uygulanmasına yönelik sorunlara ilişkin görüşleri nasıldır?" sorusu sonucunda elde edilen kategori ve temalar Tablo 4.5'te yer almaktadır. Elde edilen veriler sonucunda bu alt probleme ilişkin dört tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; "Etkinlikler ve Görseller" (f=9), "Seçmeli Ders" (f=5), "Hukuk ve Adalet Bilgisi" (f=8), "Sosyal Faaliyetler" (f=6) temalarıdır.

Tablo 4.5 incelendiğinde ise Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programının uygulanmasında karşılaşan sorunlara ilişkin soruya uzmanların verdikleri cevaplar 4 ayrı tema altında toplanmıştır. Katılımcılar öğretim programındaki "etkinlikler ve görseller" teması bağlamında, karşılaşan sorunların yaratıcı drama, öğretici oyunlar, karikatür ve proje ve performans ödevleri (f=9), "seçmeli ders" teması bağlamında, karşılaşan sorunların çevrimiçi öğretim, zorunlu ve isteğe bağlı (f=5), "hukuk ve adalet bilgisi" teması bağlamında, karşılaşan sorunların hukuk ve adalet sistemi, sorunları ele alma, adil olma ve alan uzmanları (f=8), "sosyal faaliyetler" teması bağlamında, karşılaşan sorunların yargı kurumlarına gezi ve ziyaretler, yargı mensupları ve söyleyişi (f=6) şeklinde ifade etmişlerdir.

Tablo 4. 5: Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programının uygulanmasında karşılaşan sorunlara ilişkin kategori ve temalar

Kategori	Tema	f
Yaratıcı drama Öğretici oyunlar Karikatür Proje ve performans ödevleri	Etkinlikler ve görseller	9
Çevrim içi öğretim Zorunlu İsteğe bağlı	Dersin durumu	5
Hukuk ve adalet sistemi Sorunları ele alma Adil olma Uzmanlar	Hukuk ve adalet bilgisi	8
Yargı kurumlarına gezi ve ziyaretler Yargı mensupları Söyleyişi	Sosyal faaliyetler	6
Toplam		28

"Etkinlik ve Görseller" teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

"Konularla ilgili görseller az ve etkinlik bulmakta zorlanmamızın yanı sıra konulardaki eksiklikler de giderilmelidir" (K: 1).

> *"Düz anlatımın yerini farklı yöntem ve teknikler olmalı aksi takdirde öğrenme gerçekleşemez. Her kazanım ile ilgili dikkat çeken etkinliklere yer vermeli ve örnek videolar ve afişler ile desteklenerek çok daha etkileyici olabilir"* (K: 11).

Katılımcıların "Ders Durumu" temasında yer alan örnek ifadeleri şu şekildedir:

"Yaşam alnımızın her alanında bize lazım olacak bilgiler içerdiği için zorunlu ders kapsamına alınmalı" (K: 4).

“Öğrencilerin yaşamının birçok alanında kullanabilecekleri bilgileri içerdiği ve çok faydalı bir ders olduğu için seçmeli ders yerine zorunlu ders kapsamına alınırsa daha çok dikkate alınır” (K: 9).

Katılımcıların “Hukuk ve Adalet Bilgisi” temasında yer alan örnek ifadeleri şu şekildedir:

“Öğretmenlerin bilgisinin yetersiz kalması ve bu alana hakim olan kişilerin ders vermelidir” (K: 7).

“Sorunları ele almada öğrencilerin seviyelerine uygun örnek verilememesi, ilgili alandan bölüm mezuniyeti alanların bu dersi anlatmalıdır” (K: 12).

> *“Öğretim programı konuşamaz, öğretim programı hissedemez, öğretim programı ısrar edemez. Bunu yapacak olan insanlardır. İnsanlar bunun anlam ve önemini takdir ettiklerinde değişimden veya gelişimden bahsedebiliriz. Örneğin bu dersten sorumlu olan öğretmenlerin bilgi, değer ve becerileri acaba ne durumdadır? Yasal ve yönetsel düzenlemeler bu öğretmenlere ne kadar hareket imkanı tanımaktadır? Bunların içinde yüzdüğü havuz olan toplumsal kültür ve daha daraltılmış bir dairesi olan okul iklimi bu dersim gerçek anlamıyla icrasına ne kadar müsaade edebilir? Bu soruların sizin sorunuzu tamamlar diye düşünüyorum* (K: 15).

“Sosyal Faaliyetler” teması altında yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

“Hukuk sistemini öğrenmeleri açısından yargı kurumlarına ziyaretler olmalı” (K: 6).

“Teorik bilgilerden ziyade uygulamalı tercih edilmeli ve uzman kişilerden destek alınmalı. Alanında uzman kişiler ile söyleyişi de yapılabilir” (K: 13).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Ankara ili genelinde okutulan Hukuk ve Adalet seçmeli dersinin sürecine yönelik öğretmen ve eğitim fakültesinde görev yapan Sosyal Bilimler Eğitimi öğretim üyelerinin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Bu temel amaç doğrultusunda beş farklı alt amaca yönelik bulgular yorumlanmıştır. Bu bölümde araştırmanın bulgu ve yorumlarında ortaya çıkan sonuçlar tartışılmış ve literatürdeki çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Ulaşılan sonuçlar kapsamında öneriler sunulmuştur.

5.1. Sonuçlar

Araştırmanın alt amaçları doğrultusunda elde edilen veriler, literatürdeki farklı çalışmalarla karşılaştırılmış ve sonuçlar beş farklı başlık altında verilmiştir. Katılımcıların, seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programında yer alan ögeler, kazanım, içerik, öğrenme öğretme süreci, ölçme ve değerlendirme ve öğretim programının uygulanmasında karşılaşılan/karışılabilecek sorunlara ilişkin görüşleri nitel araştırma bulguları ile ortaya konulmuştur. Bu kapsamda elde edilen veriler ışığında alt sonuçlar olarak aşağıda yer almaktadır.

5.1.1. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Kazanımlarına İlişkin Sonuçlar

Erken yaşlarda verilen hukuk ve adalet eğitimi, çocukların mevcut hak ve özgürlüklerinin farkına varmaları ve diğer bireylerin haklarına saygı duyup, adil yargılama, eşitlik, barış, düşünceyi ifade özgürlüğü, eğitim özgürlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi konularda bilinç oluşturmaları için önemlidir. Hukuk ve adalet bilincini oluşturmak, istendik bir biçimde üst düzey verim alabilmek bireylere bağlıdır. Bireylerin yargı sistemi ile oluşan gerekli bilgi ve donanımını geliştirilip ileri taşınması ve bunlardan olabildiğince fazlaca yararlanmalıdır (Apaydın, 2019).

Katılımcıların Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programı kazanımlara ilişkin görüşlerinin sonuçlarına bakıldığında, kazanımlar öğrencilerin bilgi, değer, beceri ve hazırbulunuşlukları göz önünde bulundurulduğu ve programın temel amaçlarını oluşturan yeterliliğe uygun nitelikte olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmada yer

alan uzmanların kazanımlara ilişkin görüşleri doğrultusunda kazanımların öğretim programındaki temel yeterliliklerine bakıldığında, öğrenciyi hayata hazırlayacak nitelikte olup, öğrencilerde hukuk ve adalet bilincinin yerleşmesini sağlayacak, toplumun ve öğrencinin ihtiyaçlarına uygun nitelikte olduğunu ortaya koymuşlardır. Fakat katılımcıların bazıları kazanımların bu dersin 6. ve 7. sınıflarda da aynı ders kitabı ile okutulmasından kaynaklı öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesine uygunluğu noktasında sorunlar yarattığı/yaratabileceği şeklinde görüş ifade etmişlerdir.

Görüşler içeresinde yer alan temel hedefler ise adil toplum düzeninin toplumsal huzurun da öncüsü olduğunu fark ettirme, hukukun üstünlüğü ilkesini bilerek ve bu çerçevede temel hak arama yollarını gösterme, toplumda ve insanın olduğu her yerde yanlış ve hukuka aykırı durumların da olabileceği ve bunların çözümünde hukuki yaptırımların önemin fark ettirme, yargı sistemine, hukukçulara güveni aşılama şeklinde görüşlere de yer verilmiştir. Kazanımların aynı zamanda birbirleriyle tutarlı, ölçülebilir, ulaşılabilir, uygulanabilir ve değerlendirilebilir olduğu, kazanımların ayrıca açık net ifadeler içeren nitelikte olduğu şeklinde sonuçlara ulaşılmıştır. Ünlütepe (2016) çalışmasında erken yaşta verilecek hukuk ve adalet eğitiminin öğrencilerde bilinci artıracağını ve bu şekilde hukuk ve yargıya olan güvenin artırılacağını vurgulamıştır. Alıcı ve Van da (2016) benzer şekilde bu dersin hukuk ve adalet algısını geliştirdiğini, bu derse ilişkin kavramlarla ilgili algıların da arttığını ortaya koymuştur. İrşi'nin (2017) çalışmasında, konu hakkında yapılan birçok araştırmada olduğu gibi kazanımların olumlu yönde olduğu belirtilmektedir. Buna karşın Alıcı'nın (2015) çalışmasında bu dersi alan öğrencilerde hukuk ve adaletle ilgili algıların düşmüş olduğu belirlenmiştir. Bu durum, söz konusu çalışmada belirlenen kazanımlar açısından olumsuz bir sonuçtur. Araştırmaların tek okul merkezli olarak yapılmış olması sonuçlarda böyle bir farklılığa yol açmış olabilir.

5.1.2. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının İçeriğine İlişkin Sonuçlar

Katılımcıların Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programı içeriğine ilişkin görüşlerinin sonuçlarına bakıldığında, içerikte yer alan konuların öğrencilerin konu teması bağlamında, somut-soyut, eğitsel ve günlük yaşamla bağlantılı olarak kullanabileceği, güncel, önemli ve öğrencilerin uzlaşı, hoşgörü gibi hukuk ve adalet bilincinin oluşup

yerleşmesini sağlayacak nitelikte olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Kazanım ve içerik ilişkisi olarak katılımcıların içeriğin kazanımlara ulaşmada yeterli ve nitelikli olduğunu ifade etmişledir. Uzmanların içerikteki bilgilerin öğrencilerin önemli, güncel ve aynı zamanda günlük yaşamda kullanabileceği, hukuk ve adalet bilgisinin temel kavramlarına ilişkin farkındalık oluşturacak nitelikte olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Uzmanların hukuk ve adalet dersi içeriği ile adil olma, eşitlik, bağımsızlık sorumluluk gibi hukuki değerlerin kazandırılacağını belirtmişlerdir.

Öğrencilere hukuk ve adalet kavramlarının yaşamlarının her alanında varlığını, hukuk ve adalet kavramının sadece mahkemeler ve yasadan ibaret olmadığını, hukuk okuryazarlığı bağlamında dolu olan materyal aynı zamanda toplumsal ve küresel sorunlara ve çözümlere yönelik farkındalığı yüksek bir bireyler yetiştirmeyi amaçladığı görünmektedir. Katılımcıların bazıları ise içeriğin toplumun ihtiyaçlarını karşılaması ve yerine getirmesi açısında birçok konu eksikliklerini tamamlayıp giderilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Değerler eğitimi bakımından ise bu ders içeriğinin adil olma ve adil davranma değerinin kazandıracak nitelikte olduğu belirlenmiştir. Öngören'in (2022) çalışmasında, Hukuk ve Adalet Dersinin öğrencilerde adil olma değeri hakkında farkındalık yarattığı belirtilmektedir. Bunun yanında aynı çalışmada aktarıldığı üzere kimi öğrencilerin ders içeriğinde değişiklik yapılırsa bu algının oluşacağını vurguladığı anlaşılmaktadır. Öğretmenler ise adil olma değerinin dersle beraber sağlandığını düşünmektedir. Alıcı (2015) ve Aycıl'ın (2017) çalışmalarına göre, Hukuk ve Adalet dersi içeriğinin yeterliliği, konunun yoğunluğu ve soyutluğu ile ilişkili olarak değişmektedir. İçeriğin kazanımlara ulaşmayı sağlamasında Alkayış (2019) öğretim materyallerinin doğru kullanımı ve dersle ilgili örnek olay anlatımının yoğun olmasını ilişkilendirmiştir.

5.1.3. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Öğrenme Öğretme Sürecine İlişkin Sonuçlar

Katılımcıların Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programı öğrenme öğretme sürecine ilişkin görüşlerinin sonuçlarına bakıldığında, öğrenme öğretim sürecinde öğrenme ortamı ile teknolojik kaynaklar, altyapı, yazılım ve donanımlar, öğretim sürecinde materyaller ile ders kitabı, araç-gereçler ve öğretim yöntem ve teknikleri, öğrenme çalışmaları ve etkinlikler ile ise öğrenci merkezli, bireysel özgürlükçü, demokratik

ortam ve yaşam boyu öğrenme gibi görüş belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları, dersin öğretim programına ve öğretim materyaline bakıldığında öğretmenin rol model olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yine katılımcılar konuların günlük yaşam üzerinden verilmesi hususunda öğrencilere sunulurken farkındalık yaratmak adına "kanıt temelli öğretim" metodunun kullanılması gerektiği ayrıca öğrenme öğretme sürecinde öğretmenin her öğrencinin gelişim düzeyine ve farklı gruplarda öğrencileri ötekileştirmemeye dikkat etmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İnsanın insan olmasından dolayı elde ettiği insan haklarına ve insan değeri üzerine vurgu yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı konular yaş düzeyleri dikkate alınarak sunulması gerektiği görüşü yer almıştır.

Katılımcıların görüşlerinden öğrenme öğretme sürecinde programın yapısından dolayı bazı sorunların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Programın uygulanmasına yönelik açıklamalar bölümünde yer alan yöntemlerin, birçok işlevi, hedefleri ve öğrencilerin ders aktif katılımı konusunda yerine getirmekte olduğu bazı eksiklikler görülmüştür. Yargı kurumlarına gezilerin olmaması etkinliklerin de yeterli düzeyde uygulanamadığı görülmekte olup, bu yöntemlerden etkin şekilde yararlanılamadığına ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. İçeriğin yoğun olduğu derslerde, dersin kolay anlaşılması için somutlaştırma gibi yöntemlerin uygulanması önemlidir. Katılımcılar, programın dersin hedeflerini yerine getirmesinde daha farklı perspektif geliştirmesi gerektiği, etkinliklerin gayet kavramları öğretmede başarılı olunduğu fakat eksik kaldığı, sosyal faaliyetler açısından da sadece okulda değil okul dışında da etkinliklerin olması, duyarlı öğrenciler yetiştirmede de derste bilinç ve farkındalık kazandırılması görüşünü belirtmişlerdir. Öğrenme öğretme süreçlerinde somutlaştırmaya başvurulmaması eğitimde temel yaklaşım olarak benimsenmiş olsa da kazanımların sağlanamamasına yol açmaktadır (Epçaçan ve Okçu, 2010; Öngören, 2022). Öğrenme öğretme süreçlerinin aktif ve verimli olabilmesi kapsamında İrşi (2017) ve Alkayış (2019) program yapısının yol açabileceği sorunların somutlaştırma ile aşılabileceğini ortaya koymaktadır.

Fischer ve Schimmel (1974) Hukuk ve Adalet eğitimi dersi konularının öğretiminde konular günlük yaşamda gerçek olaylardan yola çıkarak anlatılması, ilgili ders kitaplardan, hukuki uzmanlardan ve filmlerden yararlanılması, konuların sadece sınıf

içinde kalmayıp hukuk ile ilgili kurumlara ziyaret olmasının yanı sıra konuların örnek olay incelemeleri ve yaratıcı drama etkinlikleri ile öğrenciyi merkeze alan bir ders işleme tekniği tercih edilmesi ifade edilmiştir. Nessel (2002) çalışmasında, Hukuk ve Adalet öğretiminde uygulanan temsili mahkemelerin öğrencilerin konuları öğrenmesinde bilgi, beceri, tutum ve davranışlarında olumlu etki gözlemlenmiştir. Hanson'nın (2002) çalışmasında ise Hukuk ve Adalet Dersinde, derse yönelik bilgi, tutum, beceri ve davranışların simülasyon kullanımı ile faydalı katkı sağladığı gözlemlenmiştir.

5.1.4. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Ölçme ve Değerlendirmesine İlişkin Sonuçlar

Katılımcıların Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programı öğrenme öğretme sürecine ilişkin görüşlerinin sonuçlarına bakıldığında, öğrenme öğretim sürecinde öğrenme ortamı ile teknolojik kaynaklar, altyapı, yazılım ve donanımlar, öğretim sürecinde materyaller ile ders kitabı, araç-gereçler ve öğretim yöntem ve teknikleri, öğrenme çalışmaları ve etkinlikler ile ise öğrenci merkezli, bireysel özgürlükçü, demokratik ortam ve yaşam boyu öğrenme gibi görüş belirtmişlerdir. Yapılandırmacı eğitim benimsendiği eğitim hayatımızda öğretim programı bu dersin ölçme ve değerlendirme faaliyetinin sonuç odaklı bir yaklaşımdan ziyade daha çok süreç odaklı yapılması dersin amacına ulaşmasında faydalı olacaktır. Öğrencilerin merkeze alındığı ders etkinliklerine aktif olarak katıldıkları bir süreç olması gerektiği, dönem sonunda yapılan değerlendirme yerine süreç değerlendirmesine önem verilmesi ifade edilmiştir. Öğrencilerin öğrendiklerini ortaya çıkarabilmelerine imkan oluşturmak için dersi veren öğretmenlerin bu süreçte yaratıcı ve yetkin olmaları önem arz etmektedir.

5.1.5. Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Uygulanmasında Karşılaşan Sorunlara İlişkin Sonuçlar

Katılımcıların, Hukuk ve Adalet Dersi öğretim programı uygulanması ile karşılaşılan/karşılaşabilecek sonuçlara ilişkin, öğrencilerin bulunduğu öğrenim ve yaş seviyesi itibari ile hukuk ve adalet bilgisinin temel kavramlarına ilişkin temel bilgilerin eksik olduğu söylenebilir. Program, öğrenme öğretme yöntemlerine uygunluk

bakımından geliştirilebileceği, konu sonunda bulunan etkinliklerin sürekli kavramsal olarak vurgu yapılması bu sebeple etkililiği açısından yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu dersin seçmeli olarak okutulmasıyla birlikte birçok öğrenci tarafından seçilmemektedir. Ancak dersi seçen öğrencilerin katkısı açısından baktığımızda, öğretmenler öğrencilerde hukuk ve adalet bilincinin farkındalığını gözlemlediklerini, dersi seçen öğrencilerin kurallara uyma diğer arkadaşlarının haklarına saygılı olduklarını ve davranışında artış gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilere yargı kurumlarına ziyaret yaptırılmaması sistemi bilmeyip sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmıştır. Ders kitabında yer alan görsellerin azlığı ise öğrencilerin derse aktif katılımını azaltacak nitelikte görüşler belirtilmiştir. Bilindiği üzere, toplumda vatandaşlık, hukuk ve adalete ilişkin bilgi düzeyi yetersizdir (Öngören, 2022). Bu nedenle Hukuk ve Adalet Dersinin altıncı sınıftan itibaren tüm ortaokul sınıf düzeylerinde verilmesi doğru bir seçim olmuştur (Alıcı, 2015; Aycıl, 2017; Doğan, 2020; Öngören, 2022).

Alkayış'ın (2019) çalışmasının sonuçlarına göre dersin seçmeli olması, çok fazla tercih edilmemesi ile sonuçlanmaktadır. Bu kapsamda söz konusu araştırmanın bir katılımcısı, dersin seçmeli olmaktan çıkarılıp zorunlu hale getirilmesi gerektiğini önermiştir. Kendi hakları konusunda farkındalık geliştirebilecek, bir bilince sahip olabilecek, topluma ve kendine fayda sağlayabilecek bireyler için dersin zorunlu olmasının daha faydalı olacağı belirtilmiştir. İrşi'nin (2017) çalışmasında da etkinlikler açısından yetersizlik olduğu vurgulanmış, bu konuda gelişim gösterilmesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Ayrıca bir katılımcı eleştirisinde kaynakçanın yetersiz olduğunu, ünitelerin zenginleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Öngören'in (2022) araştırmasında benzer şekilde ders kitabının genel olarak öğrenci seviyesine uygun, anlaşılır, açık olduğu belirtilmiştir. Söz konusu araştırmada da kimi öğretmenlerin kitabın daha açık ve anlaşılır olabileceği eleştirisini getirdiği görülmektedir. Ders kitabında yer alan kavramların somutlaştırma ile basit örnekler kapsamında sunulması ve böylece kavramlar arasındaki bağın oluşturulması gerektiği Doğan'ın (2020) çalışmasında da belirtilmektedir.

Yapılan araştırmada, öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersini seçmesiyle hukuk ve adalet bilincine katkı sağladığı/sağlayacağı görülmüştür. Toplumsal düzeni sağlamada, toplumsal değerleri kazandırmaya yardım ettiği, öğrencilerin öğrendikleri bu bilgiler ile günlük yaşantılarında davranışa yansıtmada ve toplumdaki kurallara uymayı öğrettiği/öğreteceği aşikârdır. Hukuk ve Adaletin temel kavramlarına yönelik bilinç ve farkındalık oluşturduğu/oluşturacağı, değerler eğitimi açısında da bakıldığında öğretim programlarında yer verilen değerlerin edinilmesinde etkili olacağı gayet açıktır. Bazı katılımcılar, kitapların öğrencilere hiç ulaşmadığı veya eksik ulaştığı gibi görüşler ifade etmişlerdir. Öğretim materyali değerlendirilirken öne çıkan bir görüş olan ders kitabının güncel olmaması, görsellerle az destekleniyor olması aynı şekilde bir sorun olarak dile getirilmiştir. Yargı kurumlarına ziyaret gibi uygulamalı etkinliklerin iş birliği yapılamamasından dolayı ve dersin seçmeli olması nedeniyle çok tercih edilmediği yönünden öğretmenler tarafından görüş belirtilmiştir. Katılımcılar, öğretim programın öğretmene rehberlik etme fonksiyonunu yerine getirmesi açısından ve öğretim programının öngördüğü yeterlilikleri kazandırma bağlamında ders kitabının yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Öngören'in (2022) çalışmasında da benzer şekilde ders kitabı içeriğinin yetersiz olduğu, anlam bütünlüğünün eksik işlendiği bir katılımcı tarafından belirtilmiştir. Ayrıca aynı çalışmada ders saatlerinin yetersiz olduğu ve bu bakımdan uygulama kapsamında önemli bir sorun yaşandığı vurgulanmıştır. Alkayış'a (2019) göre ise bu ders kapsamında öğrencilerin hukuk ve adalet kurumlarını tanımasında yeterli katkı sağlanamamaktadır ve bu durum uygulama sorunlarıyla ilişkilidir.

5.2. Öneriler

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda öneriler şu şekildedir:

- ✓ Hedefler de dikkate alınarak yapılan etkinliklerle okul ve yaşam ile bağlantı kurulmalı, öğretim sürecinde günlük yaşamdan konular ile ilişkilendirilerek karşı karşıya kalınan sorunların çözümünde, hakların aranması ve hukuki süreçlerin günlük yaşamdan örnekler olmalıdır.

✓ Öğrencilere verilecek kazanımlara yönelik araştırma görevlerinde; yatıkları araştırmalarını broşür, afiş, gazete, pano, tablo grafik gibi ders materyalleri ile sunum yapmasına ve zengin etkinliklerle dersin işlenmesine özen gösterilmelidir. İmkanlar dahilinde öğrencilerin sunumlarını teknolojik aletler ile kullanıma imkan olacak şekilde olanak sağlanmalıdır.

✓ Program uygulanırken özel gereksinime ihtiyacı olan öğrenciler için pozitif ayrımcılık yapılmalı, etkinlikler yapılırken insan haklarına ve öğrencilerin özel hayatına saygılı olunmalı, öğrencilerin ihtiyaçları tespit edilmeli ve ilgi, istek doğrultusunda planlar yapılmalı ve etkinlikler hazırlanmalıdır.

✓ Dersin anlatımında gerek okul içinde ve gerekse okul dışında birçok uygulama yapılmalı, bu bakımdan örnek olay, drama, sınıflarda temsili mahkemelerin oluşturulması, yargı kurumlarına ziyaret, yargı çalışanları ile söyleyişi, misafir konuşmacı daveti gibi etkinlikler gerçekleştirmelidir. Adalete erişim yolunda karşılaşılan engellerin azaltılması ve yargı kurumlarına ulaşma daha kolay hale getirilmelidir.

✓ Öğrenciler için pedagojik açıdan herhangi bir sorun olmaması halinde, yargı mekanizmasının işleyişi ve bu sistemde çalışan yargı mensuplarının rolleri ile ilgili adliye gezisi olarak bir etkinlik düzenlenmelidir.

✓ Ölçme ve değerlendirme olarak kullanılan sonuç odaklının yanı sıra süreç odaklı ölçme değerlendirme yöntemlerini de az da olsa kullanıldığı dolayısıyla bu konuda öğretmenlerin yeterlilik kazanabilmesi için eğitim verilmelidir.

KAYNAKÇA

Adal, E. (2012). *Hukukun temel ilkeleri: el kitabı*. İstanbul: Legal Yayınları.

Adalet Bakanlığı. (2018, 10-11 Ocak). *Adalet şurası*, 10-11/01/2018. Ankara. Erişim adresi: http:// https://sgb.adalet.gov.tr/Home/Dergi

Alıcı, A. (2015). *Ortaokul hukuk ve adalet dersinin öğrencilerdeki hukuk bilincini geliştirmeye etkisi*. (Doktora Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

Alkayış, M. (2019). *Ortaokul seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programı ve uygulamasının öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

Anayurt, Ö. (2020). *Hukuka giriş ve hukukun temel kavramları.* Ankara: Seçkin Yayınları.

Andaç, F. (2008). *Hukukun temel kavramları*. Ankara: Detay Yayınları.

Apaydın, C. (2019). *Hukuk ve adalet bilinci*. İstanbul: Kişisel Yayınlar.

Aybay, A. ve Aybay, R. (2008). *Hukuka giriş*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aycıl, S. ve Sönmez, Ö. F. (2018). Ortaokul öğrencilerinin hukuk ve adalet dersine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 7*(20), 541-576.

Bilge, N. (2010). *Hukuk başlangıcı: hukukun temel kavram ve kurumları.* Ankara: Turhan Kitabevi.

Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi, 39*(174).

Çalık, E. (2012). Hukuk sosyolojisindeki temel yaklaşımlar. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3*(2), 61-82.

Çeçen, A. (2020). *Adalet kavramı*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Çengelci Köse, T. (2017). Hukuk ve adalet dersi öğretim programı ve öğretim materyalinde değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(51), 656-664.

Davies, I., Mizuyama, M., ve Thompson, G. H. (2010). Citizenship education in Japan. Citizenship, *Social and Economics Education, 9*(3), 170-178. doi: 10.2304/csee.2010.9.3.170.

Dinçkol, A. (2008). *Hukuka giriş*. İstanbul: Der Yayınları.

Doğan, Ö. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerinin değerlendirilmesi (Sultanbeyli örneği).* (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

Epçaçan, C. ve Okçu, V. (2010). İlköğretim Türkçe ders kitaplarının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *40*(187), 39-51.

Erden, M. (2000). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Alkım Yayınevi.

Ergin, O. N. (1977). *Türk maarif tarihi*, İstanbul: *C. I-II*.

Ertürk, S. (1998). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Başarı Yayınevi.

Esener, T. (1998). *Hukuk başlangıcı dersleri*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Fischer, L. and Schimmel, D. (1974, November). *Legal Literacy and Teacher Education: A Case Approach Based on the Rights of Teachers and Students.* Paper presented at the Annual Convention of the National Organization for Legal Problems in Education, Florida.

Gerçek, L. (2006). *Genel hukuk bilgisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Giddens, T. (Ed.) (2015). Graphic justice: ıntersections of comics and law. Abingdon: Routledge.

Göktaş, Y., Hasançebi, F., Varışoğlu, B., Akçay, A., Bayrak, N., Baran, M. ve Sözbilir, M. (2012). Türkiye'deki eğitim araştırmalarında eğilimler: Bir içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, *12*, 177-199.

Görgün, Ş. (1983). *Hukukun temel kavramları*. Ankara: Olgaç Matbaacılık.

Gülener, S. (2013). Türkiye'de hukuk ve adalet bilincinin geliştirilmesine yönelik önemli bir adım: hukuk ve adalet dersi. *Güncel Hukuk Dergisi.*

Güriz, A. (2003). *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Siyasal Yayınevi.

Hanson, R. L. (2001). The case for law-related education. *Educational Leadership*. *59*(4), 61-64. Retrieved from http://www.ascd.org/publications/educational_ leadership/dec01/vol59/num04/The_Case_for_Law-Related_Education.aspx in 25.06.2016

Hammond, C. D. ve Keating, A. (2018). Global citizens or global workers? comparing university programmes for global citizenship education in Japan and the UK. *Compare: A Journal of Comparative and International Education, 48*(6), 915-934. Doi: 10.1080/03057925.2017.1369393.

Hayek, F. A. ve Erdoğan, Ç. M. (1995). *Kanun yasama faaliyeti ve özgürlük*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İrşi, E. (2017). *Ortaokul hukuk ve adalet dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

İrşi, E., ve Sönmez, Ö. F. (2019). Ortaokul hukuk ve adalet dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Kastamonu Education Journal, 27*(4), 1457-1469.

Kara, H. ve Tangülü, Z. (2017). Sosyal bilgiler öğretim programında hukuk ve politik okuryazarlığı üzerine bir durum incelemesi. *Araştırma ve Deneyim Dergisi, 2(*1), 23-26.

Kaya, E. (2016). *Almanya, farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programları*. (2. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Köse Çengelci, T. ve Bursa, S. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin algıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(2), 372-388.

Kukul, V. (2013). *Eğitsel dijital oyunlar kuram, tasarım ve uygulama*: *oyunla ilgili tarihsel gelişim ve yaklaşımlar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative research design: A interpretive approach.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education: A qualitative approach,* San Francisco: Jossey-Bass.

MEB. (2019). *Ortaokul 8. sınıf seçmeli hukuk ve adalet dersi ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

MEB. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Nessel, P. A. (2002). Youth courts in law-related education. Bloomington*: ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science, Education, 3*(6), ED4640232002-04-00.

Oğuz, S. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

Okutan, M. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Orfield, G. ve Frankenberg, E. (2014). Increasingly segregated and unequal schools as courts reverse policy. *Educational Administration Quarterly*, *50*(5), 718-734.

Önal, G., Öztürk, C. ve Kenan, S. (2017). İngiltere vatandaşlık eğitimi programı: toplumsal temelleri, boyutları ve temel bileşenleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, *7*(2), 373-395.

Öngören, H. (2022). *Ortaokul öğrenci ve öğretmenlerinin hukuk ve adalet dersi ile ilgili görüş ve değerlendirmeleri: Sultanbeyli ilçesi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

Patil, S. ve Lavanya, C. (2012). A study on legal literacy among secondary school students. *Indian Streams Research Journal*, *2*(7), 1-4. Doi: 10.9780/22307850.

Piattoeva, N. (2005). Citizenship education as an expression of democratization andnationbuilding processes in Russia. *European Education*, *37*(3), 38–52.

Russell, B. (2004). *Bilimin toplum üzerindeki etkileri*. (D. Doğan Yüzer, Çev.). İzmir: İlya Yayıncılık.

Savage, T. V. ve Armstrong D. G. (2004). *Effective Teaching in Elementary Social Studies*, Ohio: A Simon ve Schuster Company.

Sönmez, Ö. F., İrşi, E., Önlen, M. ve Polat, U. (2019). 2018 Ortaokul öğretim programlarının hukuk okuryazarlığı açısından incelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *20*(2), 906-928.

Sunal, C. S., ve Haas, M. E. (2005). *Social studies 69 ort he elementary and middle grades:A constructivist approach*. Boston: Pearson Education.

Tan, Ş. (2005). *Öğretimi planlama ve değerlendirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Taneri, P. O. ve Özbek, Ö. Y. (2019). Öğretmen sınıfta demokratik olmazsa! öğretmen adaylarının demokratik eğilimleri üzerine bir çalışma. *X. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi*, 124.

T. C. Adalet Bakanlığı (2020). *2020 yılı adalet faaliyet raporu*. https://sgb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/hukuk-ve-adalet-dersi14092020042523.pdf adresinden edinilmiştir.

TDK (2020). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Topakkaya, A. (2017). *Hukuk ve Adalet*. İstanbul: Adalet Yayınevi.

T.C. Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü (2020). Ankara: TBMM Basımevi.

Ünlütepe, M. (2016). Temel ve ortaöğretim okullarında hukuk eğitimi üzerine. *Legal Hukuk Dergisi*, *161*, 2393-2407.

Üste, B. (2007). İnsan hakları eğitimi ve ilköğretimdeki önemi. *Ege Akademik Bakış*, *7*(1), 295-310.

Varış, F. (1996). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara, Aklım Yayınları.

Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yılman, M. (2006). *Eğitimin tarihsel temelleri, eğitim bilimine giriş*. (Edit. Demirel, Ö. ve Kaya, Z.) Pegem A Yayınları, Ankara.

Yılmaz, E. (2010). *Hukuk sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları.

EKLER

EK-1: Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu

Değerli Katılımcı;

Bu form, Ortaokul Seçmeli 8. Sınıf Hukuk ve Adalet Öğretim Programının Uzman Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Programın uygulayıcısı olan sizlerin programa ilişkin görüşleri büyük önem taşımaktadır.

Araştırma sonuçları yüksek lisans tezimde veri olarak kullanılacak olup başka bir amaçla kullanılmayacaktır.

Görüşme formunda yer alan maddeleri cevaplarken göstereceğiniz özen ve yardımınız için teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Özcan NAZLI
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Cinsiyetiniz:

( ) Kadın ( ) Erkek

2. Öğrenim Durumunuz?

Lisans ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora ( )

3. Mezuniyet Branşınız?

4. Meslek kıdeminiz?

5. Lisans veya lisansüstü eğitiminiz esnasında Hukuk ve Adalet konusunda herhangi bir eğitim ya da ders aldınız mı?

Evet, Aldım ( ) Kısmen Aldım ( ) Hayır, Almadım ( )

EK-2: Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları

1) Hukuk ve Adalet dersinin 8. sınıfta verilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

2) Öğrencilerde Hukuk ve Adalet bilincine ilişkin farkındalık yaratmak suretiyle öğrencilerin hem çocukken hem de yetişkinken hak ve sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde kullanmaları noktasında öğretim programı nasıl bir hedef ortaya koymaktadır?

3) Hukuk ve Adalet Dersinin müfredatında yer alan konuların (içerik) toplumsal yaşamı nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz?

4) Hukuk ve Adalet Dersi verilirken öğrenme öğretme sürecinde nelere dikkat edilmelidir?

5) Günümüz demokratik toplumlarında insan ilişkilerini düzenleyen pek çok değer bulunmakla birlikte evrensel hukuk değerlerini tanıyan, benimseyen ve bunları içselleştirerek davranışa dönüştüren bireyler yetiştirmede öğretim programının uygulanmasında ne gibi katkıları/sorunları olacağını düşünüyorsunuz?

6) Hukuk ve Adalet Dersinin müfredata alınması ile öğrenci başarısının değerlendirilmesi açısından yeterli buluyor musunuz?

EK-3. Bilgilendirilmiş Onam Formu ve Çalışmaya Katılım Onayı

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi **Özcan NAZLI** tarafından yürütülen **"Sekizinci Sınıf Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Uzman Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi"** başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkına sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayınız. Bu formlardan elde edilecek kişisel bilgiler tamamen gizli tutulacak ve yalnızca araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. Çalışmaya Katılım Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)
Adı-Soyadı:
İmzası:

(Varsa) Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin;
Veli veya Vasisinin (kendi el yazısı ile)
Adı-Soyadı:
İmzası:

Not: *Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.*

EK-4. Araştırma İzin Talebi (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : E-49835440-010-62665
Konu : Araştırma İzin Talebi (Özcan NAZLI)

ANKARA VALİLİĞİ
(İl Milli Eğitim Müdürlüğü)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı 198311039 numaralı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Özcan NAZLI "Sekizinci Sınıf Hukuk ve Adalet Ders Programının ve Ders Kitabının Değerlendirilmesi" konulu tez çalışması için müdürlüğünüze bağlı okullarda ders veren öğretmenlerle görüşme yapmak için izin talep etmektedir. İlgili öğrenciye araştırma konusu kapsamında gerekli kolaylığın gösterilmesi hususunda bilgilerini ve gereğini arz/rica ederim.

Prof. Dr. Coşkun POLAT
Enstitü Müdürü

Ek: Özcan NAZLI-Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu : 4I7P-29A6-8T9R Belge Doğrulama Adresi : https://ebyssorgu.karatekin.edu.tr

Adres: Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörlük Ek Hizmet Binası Yeni Mahalle 15 Temmuz Şehitler Bulvarı No:10 Pk:18200 Merkez / Çankırı
Telefon No : 0 376 213 26 26
Fax No :
e-Posta : sbe@karatekin.edu.tr
İnternet Adresi : https://www.karatekin.edu.tr/
Bilgi İçin :İsmail ŞENOL
Teknisyen
Telefon No:4096

EK-5: Etik Kurul Raporu

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
Fen, Matematik ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu
DEĞERLENDİRME FORMU

Toplantı No:	20
Araştırmanın Yürütücüsü:	ÖZCAN NAZLI
Araştırmanın Başlığı:	8. Sınıf Hukuk ve Adalet Ders Programının ve Ders Kitabının Değerlendirilmesi
Karar Tarihi:	31-05-2021
Kurul Görüşü:	Kabul Edilmiştir. Araştırmanın/Projenin uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca yoktur.

SONUÇ: Kabul Edilmiştir. Araştırmanın/Projenin uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca yoktur.

Başkan Profesör Dr Murat Arı	İMZA
Başkan Yardımcısı Profesör Dr Ela Özkan Canbolat	İMZA
Üye Profesör Dr Ali Yiğit	İMZA
Üye Doçent Dr Haydar Koç	İMZA
Üye Doktor Öğretim Üyesi Fatma Tayhan	İMZA
Üye Doçent Dr İbrahim Akyol	İMZA
Üye Hukuk Müşaviri V. Mehmet Çakmak	İMZA
Üye Doçent Dr İlknur Göl	İMZA

Belge Doğrulama Adresi:
https://etikkurul.karatekin.edu.tr/dogrulama/72146b575c294c77

ASLI GİBİDİR
T.C. ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
Mehmet GÜZEL
Bilgisayar İşletmeni
18.07.2023

EK-6: Araştırma İzin Oluru (Ankara Valilik Makamı)

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-14588481-605.99-52181453 17.06.2022
Konu : Araştırma İzni

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü)

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2020/2 sayılı Genelgesi.
b) 01.06.2022 tarihli ve 72344 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Özcan NAZLI'nın "**Sekizinci Sınıf Hukuk ve Adalet Ders Programının Uzman Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi**" konulu çalışması kapsamında İlimize bağlı resmi ortaokullarda uygulama yapma talebi ilgi (a) Genelge çerçevesinde incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, söz konusu araştırmanın Müdürlüğümüzde muhafaza edilen ölçme araçlarının; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Milli Eğitim Temel Kanunu ile Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak, ilgili yasal düzenlemelerde belirtilen ilke, esas ve amaçlara aykırılık teşkil etmeyecek, eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmayacak şekilde okul ve kurum yöneticilerinin sorumluluğunda, gönüllülük esasına göre uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Harun FATSA
Vali a.
Milli Eğitim Müdürü

Ek : Ölçme Araçları (2 sayfa)
Dağıtım:
Gereği: Bilgi:
Çankırı Karatekin Üniversitesi B planı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Adres : Belge Doğrulama Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys
Bilgi için:
Telefon No : Unvan : Memur
E-Posta: İnternet Adresi: Faks:
Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 4c25-bed0-3b83-bb97-43a5 kodu ile teyit edilebilir.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0000-0003-4960-3374
Adı Soyadı	Özcan NAZLI
Doğum Yeri	Diyarbakır
Doğum Tarihi	15/08/1995

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Atatürk Üniversitesi
Fakülte	Eğitim Fakültesi
Bölüm	Sınıf Öğretmenliği

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS(…) YÖKDİL(…) TOEFL(…) EILTS(…)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Görevi/ Pozisyonu	AK Parti Grup Başkanevkili Sn. Abdulhamit GÜL'ün Danışmanı
Tecrübe Süresi	2 Ay

İLETİŞİM

Adres	Çankaya/ANKARA
E-mail	ozcanazlii@gmail.com.tr